

K vývoji hradišť v jádru Čech se zřetelem k přemyslovské doméně (příspěvek do diskuse)

Ladislav Varadzin

Text pojednává o raně středověkých hradech v centrální části Čech, tedy na území spjatém s počátky Přemyslovců a se vznikem raného českého státu. Nejprve se zabývá datováním hradů, které je většinou odkázáno pouze na archeologické prameny, jejichž chronologie se v posledních letech poměrně výrazně upřesnila. Na základě přehledné bilance pak následuje stručný nástin vývoje hradů v průběhu 9. a 10. století. V závěru jsou poznatky konfrontovány s dosavadním pojetím tzv. přemyslovské domény.

raný středověk – Čechy – hradiště – počátky státu – Přemyslovci

On the development of strongholds in the heart of Bohemia in regard to the Přemyslid domain. The text addresses early medieval strongholds in the central part of Bohemia – the territory connected with the beginnings of the Přemyslid dynasty and the origin of the early Czech state. We first deal with the dating of strongholds, mostly on the basis of archaeological sources alone. The chronology of these buildings has been elaborated significantly in recent years. On the basis of a synoptic review a summary of the development of strongholds during the 9th and 10th centuries is then presented. The conclusion offers a comparison of this new information with existing concepts of the “Přemyslid domain,” which, in the author’s opinion, requires revision.

Early Middle Ages – Bohemia – stronghold – beginnings of state – Přemyslids

Některé raně středověké politické útvary se od počátku své existence opíraly o systém hradů, což platí především pro východní část střední Evropy v podobě tzv. hradské organizace. Máme proto dobrý důvod opakovat se ptát, jak to bylo s raně středověkými hrady také v Čechách, jaký měly na tomto území vývoj, lze-li v jejich prostorovém rozmístění rozpoznat nějaký promyšlený systém atd. Tyto otázky nejsou v české archeologii ničím novým – dominuje v ní široce přijímaný koncept „přemyslovské domény“ vytvořený J. Slámou (viz níže). I my se stejně jako tento badatel zaměříme v následujícím textu jen na území centrální části středních Čech, které je uměle vymezeno na obr. 1.¹

Nestává se často, že se archeologie raného středověku protne s „velkými dějinami“; ještě méně obvyklé je, když obohatí dějepis o poznatky zásadního významu. Teorie přemyslovské domény vrhla nové světlo na počátky českého státu tím, že na základě rozpoznání určité skupiny hradišť uprostřed Čech vymezila původní knížectví Přemyslovců. O něm na základě písemných pramenů předpokládáme, že jeho těžiště se v prvních desetiletích 10. stol. nacházelo právě v této oblasti. Překročení jeho hranic v r. 936 knížetem Boleslavem I. (935–972), kdy byl podle Widukinda napaden jakýsi sousední podkrál (k lokalizaci sídla tohoto vladaře např. *Lutovský 1998*, 80–84; o vztahu této události k přemyslovské doméně *Sláma 1988*, 80), doprovázené podmaněním cizích „knížectví“ v ostatním prostoru zhruba současných Čech, vyvrcholilo vznikem tzv. raného českého státu. „Přemyslovská doména“ je tedy pojem označující nevelký politický útvar ovládaný touto dynastií do doby, než nastoupil Boleslav I. na knížecí stolec. Jeho existenci lze doložit písemnými prameny,² avšak při hledání konkrétní podoby jsme odkázáni v podstatě jen na archeologické prameny z raně středověkých hradů. Ty bych chtěl nejprve kriticky shrnout.

¹ Problematikou raně středověkých hradů v jádru Čech se v poslední době zabýval také Z. Neustupný (2008), který se zaměřil na jejich sídelně historický kontext.

² Písemné indicie pro existenci dalších území neovládaných Přemyslovců uvnitř České kotliny shrnul J. Sláma (1988, 72, 74), který uvádí Václavovo střetnutí s kouřimským vévodou, údaj o původu Ludmily z jiné provincie Čechů, zmínku o dalších knížatech účastnících se Václavových postřížin a Widukindův plurální tvar ve zmínce o zpoplatnění Čech Jindřichem I. v r. 929.

Během posledních dvou desetiletí došlo k posunu v datování středočeské raně středověké keramiky, což má přímý dopad na datování hradišť v centrální části Čech, opírající se především o tuto skupinu nálezů. Nejprve budou stručně shrnuty současné opory pro chronologické třídění keramiky v 9. a 10. stol. a posléze se zaměříme na jednotlivé lokality. Uvedené období můžeme dnes rozdělit do čtyř úseků vývoje.³

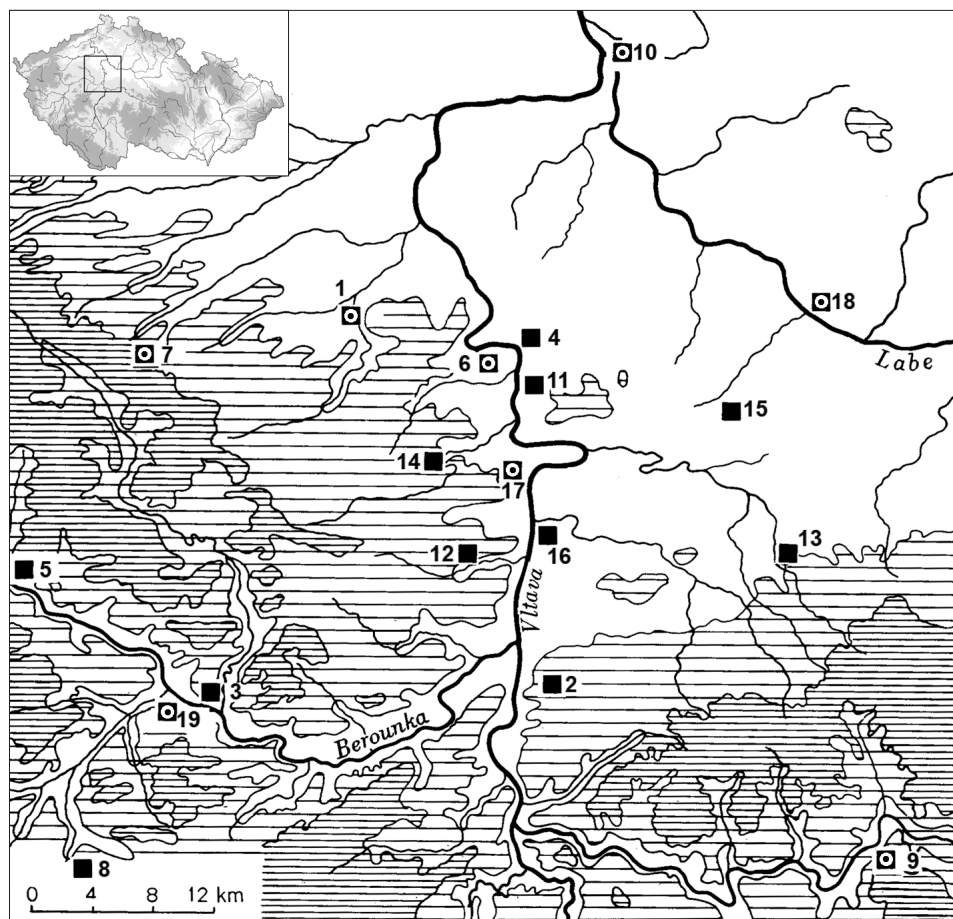
1. Středohradištní keramiky. Okraje jsou v této době prostě vykloněné a jednoduše seříznuté (bez jakéhokoliv výraznějšího tvarování konce). Výzdoba je takřka výlučně hřebenová, vlnice s drobnou amplitudou, mnohdy neumělá, jakoby pomalu a opatrně vytvářená, někdy nasazovaná blízko hrdla. Z hlediska uplatnění a technologie zpracování se tato keramiky vyznačuje značnou variabilitou zřejmě svědčící nepřímo o atomizované hrnčířské produkci. Datování spadá zhruba do 9. stol.; začátek intervalu, kladený v současné době do 1. pol. 9. stol., je jen pravděpodobným odhadem (např. *Bartošková 1997a*, 44, obr. 4–5; *Bartošková – Štefan 2006*, 728; *Boháčová 2003*, 264). Geografický výskyt této keramiky zaznamenáváme na celém zkoumaném území (viz jednotlivé lokality).

2. Mladší úsek vývoje středohradištní keramiky, který lze charakterizovat na nálezech z prvního sídlištního horizontu na předhradí budečského hradiště v poloze Na Kašně (*Bartošková 1997*). K jednoduchým seříznutým okrajům (*o. c.*, obr. 3: I) z předchozího období přistupují okraje s vytaženou horní nebo dolní hranou (*o. c.*, obr. 3: V–VII) nebo s koncovou ploškou upravenou do širší lišty (*o. c.*, obr. 3: VIII) a konečně límcovitý typ okraje či jeho „přechodové“ tvary (*o. c.*, obr. 3: II–III). Ve výzdobě stále převažuje použití hřebenu, ale poprvé se projevuje použití rydla s jediným hrotem (zhruba 25 %) a také dvojité rydlo, které jak se zdá se dříve ani později téměř nevyskytuje. Oproti předchozí době se setkáváme se svižně vytvářenou hřebenovou vlnicí (často s vysokou amplitudou) a rovněž hřebenovou vlnicí vyrytou v pásu s rovnými okraji (jakoby přes šablonu; *o. c.*, např. obr. 9: 7; 11: 9; 12: 3). Pro hmotu je – alespoň v případě Budče – oproti dřívější době typická zanedbatelná přítomnost slidy a také nástup šedé keramiky s krupicovitým povrchem, jež se brzy stane dominantní keramickou třídou ve středu Čech. Samozřejmě nelze předpokládat, že keramické prvky identifikované v prvním sídlištním horizontu Na Kašně nastoupily a odezněly všechny ve stejnou dobu. A je rovněž velmi pravděpodobné, že alespoň některé prvky se ve středních Čechách vyskytovaly již před zahájením osídlení v Budči – Na Kašně. Protože ale podrobnější členění na jednotlivé složky není cílem tohoto textu, jsou zde zjednodušeně označeny za reprezentanty jediného úseku keramického vývoje. Absolutní datování tohoto úseku se opírá o nálezovou situaci na Budči a také na Pražském hradě. V prvním případě pochází příslušná keramiky ze sídlištní etapy, v níž byla nalezena část vysokoobloukové ostruhy tvaru U se čtvercovými ploténkami, datovatelné rámcově do poslední čtvrtiny 9.–1. pol. 10. století. Ve vrstvách náležejících druhé sídlištní etapě, která tyto keramické nálezy překryla, se již objevila mladší keramiky s kalichovitými okraji (a s nimi ostruha s dlouhým vykloněným bodcem spadající do 2. pol. 10. stol.; *o. c.*, 112–113), jejíž nástup (srov. níže) vytváří zároveň horní datovací interval. Spodní interval výskytu keramiky tohoto úseku spadá před r. 915, neboť je nacházíme už v tělese hradby budečské akropole (prvé fáze), o níž můžeme na základě stratigrafických pozorování říci, že byla vybudována nejpozději v době vzniku rotundy sv. Petra. Ta podle písemných pramenů byla vystavěna za Sptyhněva I., tedy před r. 915 (*Bartošková 2003a*, obr. 16: 1). Nástup některých prvků této keramiky však nepochybně spadá ještě hlouběji do minulosti, snad již do poslední čtvrtiny 9. stol., kdy přibližně jejich výskyt (na základě datování zmíněné vysokoobloukové ostruhy) předpokládá *A. Bartošková (2004, 783–786; Bartošková – Štefan 2006, 728)*. Další chronologické opory získáváme z Pražského hradu, odkud máme k dispozici dendrodata, s nimiž konfrontovala vývoj keramiky *I. Boháčová (2001)*. Límcovité okraje, které jsou součástí tohoto vývojového keramického úseku, se zde objevují ve vrstvách nasedajících na tyl nejstarší dřevohlinité hradby vybudované v letech 908–917 nebo bezprostředně poté (*o. c.*, 264, 275). Avšak některé jiné reprezentanty pojednávaného keramického úseku mimo límcovitých okrajů nacházíme již v tělese této hradby (na několika místech),⁴ a pocházejí tedy z doby před r. 908–917. Geografický výskyt keramiky zahrnované do tohoto úseku byl patrně nemalý, příslušné zlomky zaznamenáváme vedle Prahy, Levého Hradce, Budče také v Libušíně a ve Staré Boleslavi.

3. Archaická keramiky s kalichovitými okraji, kterou lze charakterizovat pomocí nálezů z hradiště v Dolních Břežanech (*Červák – Lutovský 1999*). Mezi okraji vynikají především štíhlé a dlouhé kalichovité prohnuté varianty (*o. c.*, obr. 12: 1, 2; 14: 2; 16: 5; 17: 4; 18: 10) nebo varianty s prožlabením na vnější straně (*o. c.*, obr. 10: 2; 11: 1;

³ Za četné podnětné rozhovory jsem zavázán *A. Bartoškové* a *I. Boháčové*.

⁴ *I. Boháčová (2001, 264)* uvádí „varianty blízké se vodorovně vyloženým okrajům“, „nízká okruží“, zřejmě totožná s okraji typu VIII podle *A. Bartoškové (1997, obr. 3: VII)* nebo výzdobu dvojitým rydlem atd.

Obr. 1. Mapa hradišť pojednávaných v textu. Kolečkem vyznačena hradiště přemyslovské domény v pojetí J. Slámy (upraveno podle J. Slámy 1988).

Fig. 1. Map of the strongholds discussed in the text. The circles highlight Přemyslid domain strongholds as conceived by J. Sláma (modified according to J. Sláma 1988).

1 – Budeč, 2 – Dolní Břežany, 3 – Hostim, 4 – Klecany, 5 – Křivoklát, 6 – Levý Hradec, 7 – Libušín, 8 – Lochovice, 9 – Lštěn, 10 – Mělník, 11 – Praha-Bohnice, 12 – Praha-Butovice, 13 – Praha-Královice, 14 – Praha-Šárka, 15 – Praha-Vinoř, 16 – Praha-Vyšehrad, 17 – Pražský hrad/Prague Castle, 18 – Stará Boleslav, 19 – Tetín.

14: 3; 15: 5, 7; 17: 5). Přitom nadále pokračují některé okraje z předchozího období (zhruba v poměru 1 : 3), nikoliv ale límcovitého typu (o. c., např. obr. 11: 2; 15: 1; 18: 8, 9; 19: 1). Keramika s archaickými kalichovitými okraji se ve výzdobě vyznačuje ještě častým použitím hřebene, souběžně s tím však oproti předchozímu období vzrůstá počet zlomků s výzdobou samostatným hrotem (zhruba 40 %). Pro hmotu je charakteristické ostřívo vystupující krupicovitě na povrch, v barvě střepu se objevuje šedá až bělavá. Intervalové datování tohoto horizontu je dáno na jedné straně nástupem kalichovitých okrajů obecně, k němuž došlo sotva dříve než na přelomu 1. a 2. třetiny 10. stol. (viz níže), jeho horní interval navrhuji ztotožnit s vymizením hřebenové výzdoby. Ta přestává být používána na keramice s kalichovitými okraji patrně nejpozději ve 3. třetině 10. století. Toto datování opírám o nálezy z Vyšehradu, který podle numismatických poznatků existoval nejpozději v 80. letech 10. stol. (Petráň 1998, 175–184) a odkud známe hřebenovou výzdobu již jen v zanedbatelném

počtu.⁵ Výskyt této keramiky zaznamenáváme dále např. na hradišti ve Vиноfi, Libušínu, Levém Hradci a v Praze. I když stav publikací to neumožňuje jednoznačně prokázat, zdá se, že již nejstarší kalichovité okraje zaujímaly značnou část námi sledovaného území, patrně obdobně jako jejich pozdější varianty.

K datování nástupu keramiky s kalichovitými okraji ve středních Čechách: V této otázce nepadají mezi badatele úplná shoda. Zatímco podle poznatků z Budče (viz výše) a Pražského hradu spadá její nástup nejdříve do průběhu 2. třetiny 10. stol., pak výzkumy suburbia Pražského hradu na Malé Straně dokládají údajně její masový nástup zhruba již ve druhém desetiletí 10. století.

Nejdůležitější argument pro mladší datování kalichovitých okrajů přinesl výzkum prvního známého dřevohlinitého opevnění Pražského hradu, na tzv. slévárenském dvoru (*Boháčová 2001*). Z dendrochronologicky datovaných dřev v podkladu hradby (o. c., 278, tab. 1b) a celkového vyhodnocení nálezové situace (o. c., 247–278) usoudila autorka výzkumu, že výroba límcovitých okrajů začala teprve po neznámém časovém odstupu od vybudování hradby, jejíž výstavba spadá do l. 908–917 nebo krátce poté (o. c., 264, 275). Argumentem je zde výskyt límcovitých okrajů poprvé až ve vrstvách překrývajících tyíl hradby. Případnou námitku, že tuto ojedinělou nálezovou situaci nelze zobecnit, oslabují poznatky dalších výzkumů nejstarší hradby (o. c., 213–231, 231–233, 233–235), které ani jednou nezjistily v její dřevohlinité výplni keramiky s límcovitými okraji, ale jen keramiky starší. Naopak, jednou se našly až v mladší stratigrafické pozici (o. c., 231–233). Pokud se tedy celý interval výskytu límcovitých okrajů, a to včetně nějaké doby, která uplynula před jejich nástupem, odehrál po vzniku hradby Pražského hradu vybudované nejdříve v l. 908–917, pak se jeví jako velmi pravděpodobné, že nástup keramiky s kalichovitými okraji spadá nejdříve na přelom 1. a 2. třetiny 10. stol. (srov. *Boháčová 2003*, 453).

Odlíšný názor zastává J. Čiháková, podle jejíž osobní chronologie nastupují kalichovité okraje už na začátku 10. stol. (*Čiháková 2002*, 745, pozn. 11). Na území Malé Strany poskytl nejdůležitější oporu pro absolutní datování keramiky s kalichovitými okraji výzkum dřevěné cesty, interpretované jako pozůstatek nástupní plošiny před brodem nebo mostem přes Vltavu. J. Čiháková předpokládá, že pro zasypání základových rámu této cesty byl používán aktuální odpad, a tudíž že keramický inventář z jednotlivých následných fází oprav věrně odráží vývoj v keramické produkci. Absolutní datování takto získané keramické sekvence poskytují dendrochronologická měření dřev separovaných z jednotlivých vývojových etap. V r. 1999, kdy byly publikovány první výsledky (*Čiháková – Dobrý 1999*), byl rozhodujícím nálezovým celkem pro datování kalichovitých okrajů soubor SK 17, který měl být uložen r. 927 nebo krátce poté. Protože podle tvrzení autorky tento soubor obsahoval kalichovité okraje již z doby jejich masového výskytu, musely počátky výroby této keramiky spadat hlouběji k počátku 10. století. Zjištění ale bylo zanedlouho zpochybněno pokračujícím dendrochronologickým studiem. Při něm se podařilo datovat dvě dřeva ze stratigraficky staršího souboru SK 13, která spadají do let 921+x a 928+x (*Čiháková 2002*, 747), čímž dochází k posunu datování SK 17 do mladší doby (nejméně o rok, pravděpodobněji ale o víc; časový odstup mezi oběma soubory nelze určit). Jak uvádí J. Čiháková, toto nové datování se dostává do rozporu s jejím pozorováním, neboť tam, kde bylo možné vysledovat vývoj keramiky podle jednotlivých stratigrafických fází, naznačuje dendrochronologie naopak takřka současný vznik. Nevylučuje dokonce, že problém je na straně této přírodovědné metody (*Čiháková 2002*, 747–748). Tento rozpor však může být dle mého názoru zdánlivý – pokud připustíme posun souboru SK 17 (a dalších) do mladší doby, relativní sekvence keramiky vypořádaná touto badatelkou zůstane nedotčena. Nelze totiž vyloučit sekundární použití starších dřev v nástupní plošině, k němuž v dřívějších dobách (zvláště u rozsáhlejších staveb) zřejmě docházelo často. Např. mnoho dřev starších i několik desetiletí bylo použito v hradbě Pražského hradu (*Boháčová 2001*, tab. 1b) a totéž prokázalo dendrochronologické měření i v samotné malostranské nástupní plošině, kde největší časový odstup mezi setnutím dřev použitých v téže konstrukci (celek SK 19) dosahoval více než 110 let (*Čiháková – Dobrý 1999*, obr. 9). V takovém případě ovšem žádné dřevo nemůže poskytovat pro datování doprovodné keramiky *terminus ad quem*, jak předpokládá autorka, ale jenom *post quem*. Výzkum v omezených sondách totiž nedovoluje s konečnou platností vyloučit, že v téže konstrukční etapě se nacházejí ještě významně mladší dřeva, která ale zůstala mimo dosah výkopu a tudíž archeologického studia. Nemůžeme proto vyloučit, že pozůstatky nádob ze souboru SK 17 pocházejí z (mnohem?) mladšího období než z r. 927. Tímto způsobem lze podle mého názoru vysvětlit dosavadní nesoulad mezi datováním kalichovitých okrajů na Malé Straně a Pražském hradě.

Porovnání obou argumentačních linií lze ukončit s tím, že datování kalichovitých okrajů nejdříve do průběhu 2. třetiny 10. stol., opírající se o *zdola* vymezené datování z Pražského hradu, je spolehlivější, než v případě vý-

⁵ Na Vyšehradě se setkáváme s hřebenovou výzdobou vždy jen na malém počtu zlomků (*Varadzin 2007; 2009*). Obdobně nízký, nebo dokonce nulový podíl této výzdoby vyplývá i z dalších publikací (*Bartošková 1998; Nechvátal 2004*, 278–298, 321–325, 334–335).

zkumu dřevěné cesty na Malé Straně, kde pro starší datování této keramiky navrhované J. Čihákovou postrádáme jednoznačné horní časové omezení.

4. Klasická keramika s kalichovitými okraji, která plynule navazuje na předchozí vývoj s tím rozdílem, že absentuje hřebenová výzdoba. Mezi okraji vynikají mimo jiné tzv. vysoké varianty, někdy doplněné výzdobou tzv. nehtových vrypů (*Boháčková – Čiháková 1994, 177; Čiháková 1984, 260*). Kalichovité okraje byly vystřídány horizontem s archaickými zduřelými a dalšími okraji v průběhu 11. stol., o čemž svědčí keramický soubor z Budeče stratigraficky fixovaný před uložením pohřbu s mincí v ruce ze samého počátku 12. stol. (*Bartošková 1999*). S ohledem na značný počet keramiky s archaickými zduřelými okraji v kamenných troskách akropole, kterou hrob narušil, a také z úrovně pod destrukcí, je pravděpodobné, že její nástup můžeme předpokládat již kolem pol. 11. stol., ne-li dříve. Výskyt této keramiky zaznamenáváme prakticky na celém zkoumaném území, např. na Mělnicku, ve Staré Boleslavi, Lštní, Křivoklátu nebo v Libušíně.

Na základě uvedeného členění keramiky můžeme přistoupit k datování hradišť. Pro zařazení níže uvedených lokalit je z pochopitelných důvodů rozhodující datování vzniku, příp. zániku opevnění. Protože u vícedílných hradišť mohly jednotlivé areály vzniknout dodatečně, mají pravděpodobně největší váhu poznatky z výzkumů obvodových hradeb ústředního areálu. V případě, že jsme nuceni vycházet z průzkumu příčných hradeb, pak je nutné prokázat jejich současnost s obvodovým opevněním. Těmito problémy se však u řady hradišť nemusíme vůbec zabývat, neboť z nich známe jen nálezy mimo kontext s opevněním a jejich výpověď (bez ohledu na to, zda nálezy pocházejí z archeologických výkopů, nebo z povrchových sběrů) se omezuje pouze na datování osídlení. To však často prokazatelně předcházelo vzniku hradeb, a tudíž pro časové zařazení hradiště, pokud nejsme schopni datovat jeho opevnění, vytváří jen maximální rámec. I ten je však v některých případech cenným zjištěním. Z uvedených důvodů jsou v následujícím přehledu odlišovány údaje o datování opevnění od datování osídlení. Pokud se v lokalitách nacházela sakrální stavba, jsou uvedeny argumenty pro její datování; stručně zaznamenáme také pozůstatky pravěkého osídlení.

1. Budeč. Z pravěku je doloženo osídlení ze střední a mladší doby bronzové. Raně středověké hradiště je písemnými prameny poprvé doloženo pro období vlády Spytihněva I. (895–915), který zde podle Kristiánovy legendy vystavěl kostel. Podle listiny z r. 1262 se královna Kunhuta zřekla patronátního práva ke zdejšímu kostelu ve prospěch vyšehradské kapituly – Budeč v této době již není označována jako hrad (*Sláma 1988, 13*). Datování opevnění: Z rozboru stratigrafie a nálezů provedeného A. Bartoškovou (2004) vyplývá, že pro datování hradiště je rozhodující hradba akropole, která vznikla o něco dříve a zároveň zanikla markantně později než opevnění předhradí. Na základě přítomnosti vyspělých variant středohradištní keramiky (srovnatelné s keramickými nálezy ze sídlištního horizontu Budeč – Na kašně) v tělese nejstarší raně středověké hradby akropole klade A. Bartošková (2003a, 191, 194, obr. 16) vznik budečského hradiště nejdříve do průběhu 2. pol. 9. století. Ze stratigrafických souvislostí zároveň vyplynulo, že nejstarší raně středověká hradba mohla vzniknout nejspíše v době výstavby rotundy sv. Petra založené Spytihněvem I. (*Bartošková 2003a, 213; 2004, 774–775*).⁶ Datování zániku hradiště nejspíše do 2. pol. 11. stol. se opírá o nález hrobu s mincí v ruce ze samého počátku 12. stol., který byl zapuštěn do kamenných trosk akropole (*Bartošková 1999*). Budečské hradiště tedy vzniklo někdy na konci 9. – počátku 10. stol., dějiny raně středověkého osídlení v lokalitě však sahají hlouběji do minulosti. Svědčí o tom poměrně početná keramika zařaditelná do 1. pol. 9. stol. (*Bartošková 1997a, 44*), určitou indicií je i nález dvou ostruh s háčky a několika avarsko-slovanských ozdobných kování. V omezeném počtu se vyskytla keramika pražského typu (*Bartošková – Štefan 2006, 727*).

2. Dolní Břežany. Osídlení areálu hradiště v pravěkém období není jisté.⁷ Při průzkumu obvodového opevnění byly získány podklady nejen pro poznání dřevohlinité konstrukce hradby s čelní kamennou plentou⁸ vystavěnou

⁶ Vznik sakrální stavby nejspíše v době budování opevnění akropole dokládá pohřebiště u rotundy sv. Petra, které respektovalo již existující hradbu. Právě na základě datování hrobového inventáře u rotundy byla tato stavba ztotožněna s písemně doloženým kostelem.

⁷ A to navzdory nálezům keramiky ze střední doby bronzové a pozdně halštatského období, neboť podle názoru autorů publikace výzkumu se sem zmíněné zlomky mohly dostat při přesunech zeminy, jež jsou předpokládány v mladším období.

⁸ Autoři hovoří ještě o druhé fázi opevnění, kterou představovala palisáda zahlobená do násypu navršeném do datečně na korunu hradby. Pro zařazení této úpravy do raného středověku však chybějí opory.

z břidlice, ale především pro datování této hradby (Čtverák – Lutovský 1999). Jak již bylo uvedeno v přehledu vývoje keramiky, pro tuto lokalitu je charakteristický výskyt archaické keramiky s kalichovitými okraji, jejíž zlomky byly nalezeny nejen v sídlištních situacích uvnitř opevněného areálu, ale také v podkladové vrstvě pod hradbou a v jejím tělese. Z toho vyplývá datování vzniku hradiště přibližně do 2. třetiny 10. stol., tedy nikoliv do 11. stol., jak předpokládají autoři výzkumu. Protože všechny keramické nálezy z raného středověku – podle autorů publikace takřka v úplnosti zveřejněné (123 zl.) – vykazují značnou homogenitu⁹, je pravděpodobné, že fungování hradu nemělo dlouhé trvání. Na základě srovnání s keramikou z Vyšehradu, kde vystupuje hřebenová výzdoba v naprosté menšině (srov. výše), se domnívám, že zánik osídlení hradu v D. Břežanech spadá nejpozději do 3. třetiny 10. století. V lokalitě absentují jednoznačné doklady raně středověkého osídlení předcházejícího vznik hradiště (svůj význam má také absence límcovitých okrajů); keramika nalezená v tělese opevnění je spíše jen pozůstatkem krátkodobého, snad provizorního osídlení z doby blízké k vybudování hradiště. Sakrální stavba není doložena.

3. Hostim. Z pravěkého období je v lokalitě doloženo osídlení v eneolitu, střední době bronzové, halštatské a pozdní době římské. Výzkum opevnění proběhl dosud jen v místě druhé příčné hradby, považované některými badateli za vnější, jinými za střední příčné opevnění. Výzkum uskutečněný v r. 1944 M. Šollem byl publikován teprve nedávno, ale bez příslušných nálezů (Benková – Čtverák – Lutovský 1997), které jsou k nahlédnutí v nálezoové zprávě (Šolle 1948). Řez hradbou doložil dřevohlinitou konstrukci snad s čelní kamennou plentou z vápence (tvořícího v lokalitě podloží). Ve vrstvě „b“, která podle autora výzkumu tvořila v raném středověku povrchovou vrstvu a zároveň součást násypu hradby, se našla keramika datovatelná vesměs do průběhu 9. století. Jelikož ale nelze vyčlenit nálezy související s dobou výstavby hradby a protože ani nemůžeme vyloučit, že tato příčná hradba vznikla až dodatečně uvnitř opevněné lokality, jsme odkázáni pouze na rámcové datování hradiště do období vymezeného raně středověkými doklady osídlení. V současné době disponujeme 44 vyobrazenými keramickými zlomky a jedním avarským kováním poskytujícími jen orientační představu (Benková – Čtverák – Lutovský 1997; Stolz – Mottl – Profantová 2006; Šolle 1948). Mezi keramikou ze starší a střední doby hradištní se zatím pouze na jednom zlomku objevuje výzdoba samostatným hrotem a (prozatím) chybějí okraje s vytaženou hranou nebo hřebenové vlnice provedené jakoby přes šablonu, jež se vyskytují poprvé v období charakterizovaném keramikou z prvního sídlištního horizontu v Budči – Na Kašně. Tyto skutečnosti dovolují zařazení raně středověkého osídlení do 9. stol. s možným přesahem do 8. stol., avšak méně pravděpodobně do 10. století. Sakrální stavba nebyla doložena.

4. Klecany. Z prostoru hradiště zatím nejsou známe žádné pravěké nálezy. Výzkum obvodového opevnění uskutečněný V. Martincem (1970) na třech různých místech prokázal ve všech případech roštovou konstrukci hradby s čelní kamennou plentou (z opuky kombinované s břidlicí) a se zadní dřevěnou stěnou; hradba je tedy raně středověkého původu. Přesnější datování vzniku nebo zániku opevnění výzkum nepřinesl, a jsme proto odkázáni jen na rámcové datování hradu do doby, ze které pocházejí pozůstatky raně středověkého osídlení. Podle V. Martince bylo na celé prozkoumané ploše o velikosti přes 130 m² zjištěno jen několik desítek keramických zlomků, z jejichž vyobrazení a popisu vyplývá, že náležejí do období výroby kalichovitých okrajů (o. c., 312, obr. 4). Revize těchto nálezů provedená N. Profantovou a také její nedávny výzkum však doložily přítomnost rovněž středohradištní keramiky ukazující na osídlení patrně již v 9. stol. (Profantová v tisku). Ve vnitřním areálu bylo objeveno pohřebiště z počátku 10. stol., které výstavou ukazuje na vyšší společenské postavení zesnulých, prozatím však nelze vyloučit příslušnost pohřbených k levohradeckému hradišti na protějším vltavském břehu (Profantová 2008; v tisku). Sakrální stavba nebyla doložena.

5. Křivoklát. Z pravěku jsou na tomto hradišti zastoupeny kultura štitarská a pozdní doba halštatská nebo laténská. Podle písemných pramenů byl v r. 1110 na Křivoklátě vězněn olomoucký úředník kníže Ota, krátce poté, co byl zdejší hrad přestavěn (Sláma 1988, 29–30). Ještě starší nálezy byly na hradě získány v nedávné době (Kypta – Marešová – Neustupný 2008). Rozsahem nevelký výzkum obvodové raně středověké hradby s roštovou konstrukcí zjistil v jejím tělese 59 keramických zlomků. Zatímco do 1. pol. 9. stol. bychom mohli zařadit zlomky s neuměle tvořenou výzdobou (o. c., obr. 28: 9, 10, 11, 13, 14, 15, 17, 19), jiné by mohly náležet až do 2. pol. 9. stol. (zejména o. c., obr. 20: 1). Další zlomky středohradištní keramiky uvádí T. Durdík (1978, obr. 6). Nepřetržité raně středověké osídlení naznačují nálezy keramiky s kalichovitými okraji (Durdík 1978, obr. 5: 2), s archaickými združenými okraji, archaickými okružními, nízkými vzhůru vytaženými a dalšími typy okrajů (Kypta – Marešová – Neustupný 2008, obr. 29, 30; Durdík 1978, obr. 5), které se vesměs hlásí do 10.–12. století. Přítomnost raně středověké sakrální stavby v lokalitě nebyla dosud prokázána.

⁹ Např. podíl výzdoby ryté jedním hrotem nedosahuje ani poloviny.

6. Levý Hradec. V pravěkem období byla lokalita osídlena v eneolitu a v mladší době bronzové. Kristián zmiňuje existující hrad už v době, kdy zde Bořivoj založil kostel sv. Klimenta, tedy podle dnešních znalostí v 80. letech 9. století. Ze Zbyhněvovy listiny ze 2. čtvrtiny 12. stol. vyplývá, že v době jejího sepsání se na hradišti nacházela pole, zahrada a hospodářské stavení; listina z r. 1221 zde dokládá přítomnost královského úředníka a další listina vzniklá zanedlouho pro klášter sv. Jiří na Pražském hradě hovoří v souvislosti s Levým Hradcem již jen o vsi (Sláma 1988, 31). Podle K. Tomkové (1998; 2001), opírající se o vyhodnocení dosavadních rozsáhlých výzkumů, spadá vznik nejstaršího opevnění akropole i předhradí do lokálního keramického horizontu LH2, který předcházela nastupu límcovitých okrajů vyráběných zhruba v 1. třetině 10. století.¹⁰ A. Bartošková (2003) upozornila na existenci ještě starší fáze opevnění na předhradí tvořeného příkopem a pravděpodobně dřevěným ohrazením, které je zachyceno na několika řezech a o němž uvažoval již autor výzkumu I. Borkovský. Existence dvou fází opevnění, vybudovaných ještě před nástupem límcovitých okrajů, nevylučuje, že Levý Hradec vznikl dříve než ke konci 9. století. K destrukci opevnění akropole i předhradí došlo v období výroby kalichovitých okrajů, tedy rámcově během 2. pol. 10. – 1. pol. 11. století. Z evidence keramických nálezů vyplývá, že raně středověké osídlení ostrožny sahá snad do 1. pol. 9. stol. (Tomková 2009, 77) a i po zániku opevnění pokračovalo nejméně do 2. pol. 11. stol. (Tomková 2001, 77).

7. Libušín. Z pravěku byla na ostrožně nalezena keramika ze střední až pozdní doby bronzové, halštatské a laténské (Varadzin – Venclová 2006). Písemné prameny nepřinášejí o datování libušínského hradiště žádné údaje, avšak v minulosti zde byly provedeny poměrně rozsáhlé archeologické výzkumy, které dovolují řešit otázku jeho datování. Původní zařazení hradiště na konec 9. stol. publikované na počátku 70. let (Váňa – Kabát 1971; Váňa 1973, 62–68, 71–72) bylo založeno na kombinaci historických úvah a datování některých artefaktů. Ony artefakty však z dnešního pohledu můžeme označit za chronologicky nedostatečně citlivé. Nové datování (Varadzin v tisku) se opírá o keramiku s kalichovitými okraji pocházející z dřevohlinité výplně příčné hradby akropole a z podkladové vrstvy pod ní, kde byla získána ve třech, příp. čtyřech samostatných sondách. Protože keramika se v místě nálezu ocitla při výstavbě hradby (opravy nebo intruze můžeme patrně vyloučit; srov. Varadzin v tisku) a protože tato hradba představuje součást nejstaršího opevnění (je integrální stavební součástí obvodové hradby akropole), poskytují uvedené nálezy *terminus ad/post quem* pro chronologické zařazení hradu. Vznik opevnění je s ohledem na datování nastupu kalichovitých okrajů řazen nejdříve do 2. třetiny 10. století. Zánik hradu spadá na základě posouzení souborů z vrstev překrytých destrukcí opevnění pravděpodobně do horizontu kalichovitých okrajů nebo nanejvýš do počátku výskytu následujícího horizontu, tedy zhruba do prvních dvou třetin 11. stol. (o. c.). Nikoliv řídké keramické nálezy však svědčí o mnohem starším raně středověkém osídlení ostrožny, před založením hradu; sahá do doby výroby keramiky pražského typu a do starší a střední doby hradištní. Ani po zániku hradu však nebyla ostrožna opuštěna, což dokládají sídlištní objekty a keramika z 2. pol. 11. až 16. století. Na akropoli se nachází kostel sv. Jiří, jehož stavba je sice datována uměleckými historiky do raně gotického období, avšak starobylé zasvěcení, a zejména některé významné indicie získané při archeologickém výzkumu¹¹, svědčí pro staršího předchůdce této stavby.

8. Lochovice. Sídlíštní aktivity na ostrožně v pravěku dokládají nálezy z neolitu a mladší doby bronzové až počátku doby halštatské. Opevnění hradiště dosud nebylo prozkoumáno, jeho vzniku v raném středověku nasvědčuje pouze údaj z r. 1836 o rozebírání příčné hradby obsahující značné množství kamene a dále výskyt nálezů z raného středověku na akropoli a ve středním areálu, zatímco pravěké nálezy jsou známy zatím jen z akropole. Datování vzniku hradu je možné určit jen rámcově podle dokladů osídlení. Podle pouhých 24 publikovaných raně středověkých keramických zlomků získaných při povrchových sběrech (Lutovský – Matoušek – Stolz 2002), mezi nimiž nalezneme hřebenovou výzdobu a uplatnění dvojzubého rydla, můžeme ho zařadit nejpozději do úseku s archaickou keramikou s kalichovitými okraji. Indicií pro osídlení v mladším období je povrchový nález denáru Soběslava I. (1125–1140). Sakrální stavba není doložena.

¹⁰ Podle K. Tomkové (1998, 330, 333) spadá do doby oběhu límcovitých okrajů teprve vznik druhé fáze hradby (na předhradí označované jako M).

¹¹ Datování kostela sv. Jiří do raného středověku podporuje (1) skupina hrobů jižně od současné ohradní zdi kostela, které byly původně datovány do pozdního středověku, ale revize ukázala na jejich pravděpodobně raně středověké stáří (nejspíše 12. stol.) a (2) průběh cesty vysekané do skály (tzv. úvoz v severní bráně), která nepochybně vznikla v době existence hradu a jejíž zalomení v pravém úhlu respektuje vyvýšenou centrální část akropole, na níž stojí kostel (k tomu Varadzin v tisku).

9. Lštění. Z ostrožny chybějí pozůstatky pravěkého osídlení. Písemné prameny dokládají existenci tohoto raně středověkého hradiště pouze jedinkrát, k r. 1055, kdy zde působil hradský správce Mstiš (*Sláma 1988*, 40). Dobu vzniku opevnění není dosud možné přesněji stanovit. Na základě výzkumu některých jeho úseků, provedeného *J. L. Pičem (1906–1908)*, který pravděpodobně odhalil dřevohlinitou konstrukci s čelní kamennou plentou a zadní dřevěnou stěnou, ho však alespoň můžeme zařadit do raného středověku. I v tomto případě jsme tedy odkázáni na rámcové datování hradiště podle dokladů raně středověkého osídlení pocházejících z výzkumů *J. L. Piče a M. Šolla (1976)*. Další dosud nepublikované zlomky, patrně rovněž z Šollova výzkumu, zachycuje *obr. 2*.¹² Interval osídlení tak můžeme určit na základě pouhých 48 vyobrazených keramických zlomků. Nejstarší spadají do mladšího úseku střední doby hradištní, nelze však vyloučit ani dobu dřívější. Z následujícího období je zastoupen jeden kalichovitý a jeden nízký vzhůru vytažený okraj, které svědčí o sídlištních aktivitách v průběhu 11.–12. století. Zmínka ze 14. stol. hovoří o vesnici v okolí kostela sv. Klimenta, který se dosud nachází na někdejší akropoli (*Sláma 1988*, 43). Tento kostel je poprvé doložen v evidenci papežských desátek k r. 1352, avšak starobylé zasvěcení, stejně jako nález esovité záušnice (*Pič 1906–1908*, 271) a lidské kosti v raně středověké vrstvě (*Šolle 1976*, 321) poblíž kostela, naznačují jeho raně středověký původ.

10. Mělník. Z pravěku nebylo dosud jednoznačně prokázáno trvalé osídlení.¹³ Nejstarší písemný doklad existence Mělníka přináší Kristiánova legenda, která hovoří o již stojícím hradu. Kristián uvádí, že „Mělnicko“ se za časů kněžny Ludmily a jejího otce knížete Slavibora nazývalo Pšovskem, z čehož již středověcí kronikáři vyvozovali, že mělnickému hradu předcházela hradiště jiná (Pšov). Prvým nesporným dokladem přítomnosti Přemyslovců v Mělníku jsou mince s opisem EMMA REGINA a CIVITAS MELNIC, ražené podle numismatiků na konci 10. století. V r. 1158 je poprvé zmíněn mělnický kastelán a v r. 1228 hovoří listina pro klášter sv. Jiří na Pražském hradě o mělnické provincii. Na základě posledních dvou zpráv nelze vyloučit existenci raně středověkého hradu až do 13. stol. (viz *Sláma 1988*, 43–44). Nejstarší obvodové opevnění tohoto hradiště, označené jako hradba A, nedávno ohlásil *P. Meduna (2003)*. Na základě keramických nálezů z tělesa této hradby, terénu pod ní, ze sídlištní vrstvy za hradbou a také z tělesa mladší hradby B (celkem 396 zl., vyobrazeno 24 zl.) klade tento badatel vznik první fáze opevnění do 9. století. Nejstarší zatím doložené osídlení spadá rovněž až do této doby.¹⁴ Nejstarší částí kostela sv. Petra se hlásí podle historiků umění do 11. stol., což ale nevylučuje jeho starší původ (*Sláma 1988*, 44). Za nepřímý doklad existence blíže neznámé sakrální stavby na hradišti již na konci 10. stol. je považována přítomnost mincovny (*o. c.*).

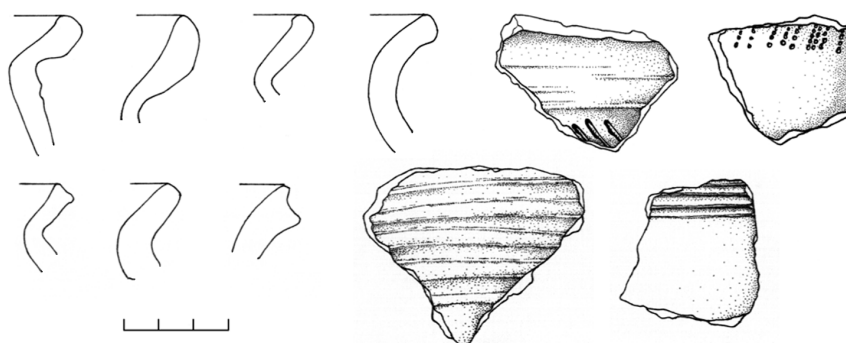
11. Praha-Bohnice. Z pravěku doloženy kultury řivnáčská, únětická, knovízská, štitarská, halštatská a období stěhování národů. Opevnění bylo prozkoumáno *N. Maškem (1965)* ve třech sondách, z nichž dvě procházely obvodovým valem a jedna valem příčným. Datování opevnění do raného středověku se opírá o nález jediného zlomku keramiky kultury s keramikou pražského typu (*o. c.*, *obr. 64; Profantová 1996*, *obr. 25: 9*) v rozvalené příčné hradbě. Kontext nálezů sice dovoluje uvažovat o vzniku příčného opevnění již dříve než v raném středověku, neboť stěp nepochází z jádra hradby, ale z vrstvy položené na vnější straně valu (zřejmě sesuté z koruny někdejší hradby). Tato situace však činí velmi pravděpodobnou domněnku, že i v případě, že jádro hradby vzniklo v pravěku, pak v raném středověku byl val navýšen, nebo alespoň rozšířen.¹⁵ Z těchto důvodů lze lokalitu s největší pravděpodobností označit za raně středověké opevněné sídlo. Keramický zlomek však pro přesnější datování vzniku opevnění nepostačuje a ukazuje jen na dobu, kdy nejdříve mohly proběhnout stavební práce na opevnění. Horní interval pro dobu existence této raně středověké opevněné lokality nutno hledat v nejmladších dokladech osídlení. Podle *N. Profantové (1996)* bylo dosud v lokalitě shromážděno celkem 550–600 keramických zlomků, z nichž 269 vy-

¹² Byly mi laskavě předány B. Marethovou, která je našla v samostatném sáčku v bednách s materiálem z Kouřimí – Sv. Jiří.

¹³ *K. Sklenář (1982, 243–244)* uvádí jen hrobové nálezy kultury únětické a knovízské a bronzový depot z k. knovízské.

¹⁴ Jako doklad osídlení již na přelomu 8. a 9. stol. byla označována keramika nalezená poblíž mělnického zámku, která ale přísluší spíše až průběhu 9. stol. (*Sklenář 1966*, *tab. XXVI: 1026*).

¹⁵ Řez obvodovou hradbou (srov. *Mašek 1965*, *obr. 62, 63*) poněkud připomíná řez obvodovým opevněním v Butovicích (*Mašek 1970*, *obr. 4*). Tato skutečnost může naznačovat shodnou konstrukční techniku, při níž se umísťovaly kameny do horní části hradby, odkud se během destrukce zřítily dovnitř areálu a nikoliv pouze vně, jak tomu bývá u hradeb s čelní kamennou plentou. Jde o další indicii pro zařazení bohnické obvodové hradby do raného středověku.

Obr. 2. Keramické nálezy ze Lštění (pravděpodobně z výzkumu M. Šolla, uloženo v Regionálním muzeu v Kolíně, soubor z Kouřimě; kresba A. Klápštová).

Fig. 2. Pottery finds from Lštění (held at the Regional Museum in Kolín).

obrazila. Tento počet umožňuje poměrně reprezentativní závěry. Nejčtenější nálezy pocházejí z období keramiky pražského typu a starší až střední doby hradištní. Známé jsou také střepy z mladšího období (např. jednoho zlomku kalichovitého okraje), jejichž ojedinělý výskyt ale nemůžeme považovat za doklad existence hradu ještě v této době. Zánik opevněného areálu v Bohnicích lze však pravděpodobně spojit s klesajícím počtem keramických nálezů, které odpovídají reprezentantům prvního sídlištního horizontu v Budči – Na Kašně (srov. Profantová 1996, obr. 16: 1, 2; 31: 2; 33: 4; 34: 4). Z těchto důvodů považuji za pravděpodobné, že horní interval existence hradiště spadá do 2. pol. 9. stol. až nejpozději 1. třetiny 10. století. V lokalitě nebyla doložena sakrální stavba; nálezy lidských kostí na předpolí opevněného areálu (Profantová 1996, 70) lze nejspíše vysvětlit osídlením v mladší až pozdní době bronzové.

12. Praha-Butovice. Z pravěku je doloženo osídlení v neolitu, v k. řivnáčské, případně v době bronzové. Raně středověké opevnění bylo zachyceno N. Maškem (1970) při dodatečném průzkumu geologické sondy na severním okraji hradiště, v místě předpokládané obvodové hradby (sonda II/1963). Hradba (jejíž konstrukce není zcela jasná) ležela na vrstvách obsahujících několik keramických zlomků, jež získal N. Mašek od geologů a vlastním začišťováním profilů. Tyto nálezy mají pro datování hradiště, pro které poskytují *terminus post quem*, klíčový význam. Z Maškovy publikace ale nevyplývá jednoznačně, které z jím publikovaných zlomků pocházejí ze spodních vrstev a které z destrukce opevnění. Musíme se proto spokojit se zjištěním, že obvodová hradba butovického hradiště vznikla v raném středověku. O rámcové datování hradiště se můžeme pokusit časovým zařazením pozůstatků raně středověkého osídlení. Celkový počet keramických nálezů, z kterých můžeme vycházet, je nízký, což omezuje platnost závěrů. Počet zlomků vyobrazených v publikacích dosahuje dohromady pouze 39 (Lutovský – Militký 2000, obr. 2–4; Mašek 1970, obr. 3; Turek – Daněček 2000, obr. 6–7). Většina se hlásí do střední doby hradištní, a to včetně úseku reprezentovaného nálezy srovnatelnými s keramikou z prvního horizontu Budeč – Na Kašně (srov. Lutovský – Militký 2000, obr. 2: 4; 3: 3; Turek – Daněček 2000, obr. 6: 43). Svůj význam také má údaj N. Maška (1970, 279, 280) o výskytu výzdoby z jednoduchých vlnic a také nález plastické keramické značky (o. c., obr. 3: 6), tedy prvku, který se v Čechách objevuje nejdříve ve 2. pol. 9. stol. (Varadzin 2004, 171–174). Mezi zatím nejstarší svědky osídlení v lokalitě patří zlomky starohradištní keramiky (Lutovský – Militký 2000, obr. 2: 1; Turek – Daněček 2000, obr. 6: 40). Na základě uvedených skutečností můžeme uzavřít, že těžišť osídlení spadá do 9. stol. s možným přesahem do 8. stol. a patrně také do 10. století. Jak hluboko však osídlení pokračovalo do 10. stol. a zda v této době ještě existovalo hradiště nebo již jen jakési navazující neopevněné sídliště, není za současného stavu poznání možné určit. Lze jen konstatovat, že keramika vytvářející horní interval datování tohoto hradiště se nijak zásadně neodlišuje od nálezů uzavírajících osídlení v Praze-Bohnicích. Sakrální stavba uvnitř opevněného areálu není doložena.

13. Praha-Královice. Z pravěku nepocházejí žádné jednoznačné doklady osídlení. Protože opevnění dosud nebylo zkoumáno, jsme nuceni datovat hradiště jen rámcově do intervalu vymezeného nálezy osídlení z raného středověku. Tyto doklady pocházejí pouze z povrchových sběrů, které však díky aktivitě J. Richterové poskytly reprezentativní vzorek 2220 keramických zlomků, z nichž bylo publikováno celkem 200 (Kudrnáč 1965; Richterová 1985; 1997). Polovinu ze všech okrajů tvořily podle J. Richterové kalichovité okraje, dále se vyskytují zduřelé

okraje, nízké vzhůru vytažené a vysoké vzhůru vytažené okraje. Ve výzdobě zjišťujeme často nástroj s jedním hrotem, jímž byly občas vytvářeny široké rýhy, objevují se také vseky a v neposlední řadě dosti častý hřebenový ornament (vlnice, linie a vpichy). Podle těchto prvků lze rozpoznat nejméně dva výrobní okruhy: převažuje pražská keramika a v menším množství se projevuje produkce charakteristická pro východní část středních Čech (popsaná např. na nedalekém Černokostecku). Posouzením uvedených nálezů se lze pokusit o následující chronologické zařazení. Nejstarší nálezy představují kalichovité okraje, které s ohledem na výskyt hřebenové výzdoby svědčí o počátcích osídlení nejpozději v úseku s archaickými kalichovitými okraji, tedy ve 2. třetině 10. století. Zastoupena je také výzdoba dvojitým rydlem (*Kudrnáč 1965*, obr. 27), která by mohla naznačovat osídlení dokonce již v době prvního sídlištního horizontu Budeč – Na Kašně. Nalezena ovšem byla také keramika příslušející do 11.–12. stol. (mladší varianty kalichovitých okrajů, zduřelé a vzhůru vytažené okraje). Výskyt keramické produkce z východní části středních Čech připouští osídlení lokality až do 13. stol., stejně tak dobře mohlo ale vyznít již ve 2. pol. 12. století. Oproti dosavadním názorům na datování královického hradiště, řazeného vesměs do 11.–12. stol., nelze tedy vyloučit jeho vznik již hlouběji v 10. století. Na akropoli hradiště dosud stojí kostel sv. Markéty datovaný uměleckými historiky do raně gotického období, je však málo pravděpodobné (mimo jiné také s ohledem na datování osídlení), že by zde vznikl teprve v této době.

14. Praha-Šárka. Z pravěku jsou v lokalitě doloženy nálezy neolitické a z období stěhování národů. Opevnění bylo zkoumáno na několika místech. B. Novotný položil v r. 1950 tři sondy v místě jižní obvodové hradby středního areálu, přičemž v jedné zjistil kamennou plentu s ještě zachovaným lícem. N. Mašek, který v r. 1964 prozkoumal výkop vyhloubený čsl. armádou v místě opevnění akropole, rovněž doložil hradbu s čelní kamennou plentou. Konečně B. Nechvátal umístil v r. 1967 dvě sondy opevněním vnějšího areálu – v první zjistil opukovou čelní plentu hradby a ve druhé dřevohlinitou konstrukci (*Profantová – Nechvátal 1994; Profantová 1999*, 67–71). Z těchto údajů vyplývá, že rozsáhlé trojdílné hradiště bylo opevněno hradbou s čelní kamennou plentou postavenou – pokud máme údaje o hornině – z opuky, a velmi pravděpodobně tedy raně středověkého původu. Výzkumy však nepřinesly žádná zjištění o přesnější době vzniku opevnění. Jsme proto odkázáni na intervalové datování hradiště do období, z něhož pocházejí pozůstatky osídlení. N. Profantová (1999), jež se zabývala všemi dostupnými raně středověkými nálezy z lokality, shromáždila 430 keramických zlomků (vyobrazeno 167), z nichž 2/3 spadají podle ní do doby starohradištní až přechodu starohradištní–středohradištní produkce (zhruba 8. – 1. pol. 9. stol.) a pouze 1/5 až 1/6 nálezů lze označit jako vyspělejší středohradištní produkci (zhruba 2. pol. 9. stol.). Mezi všemi vyobrazenými nálezy se vyskytuje pouze několik zlomků srovnatelných s keramikou z prvního horizontu Budeč – Na Kašně (srov. *o. c.*, obr. 4: 2; 10: 8; 13: 1; 19: 8; 21: 10; 23: 2). Dosud se v areálu hradiště nepodařilo objevit jediný zlomek kalichovitého okraje. Na základě těchto skutečností můžeme existenci osídlení vymezit 8. a 1. třetinou 10. stol., přičemž ve 2. pol. 9. stol. jeho intenzita klesala a pravděpodobně nejpozději v 1. třetině 10. stol. zaniklo úplně. Těmto závěrům neodporují nálezy jedenácti avarsko-slovanských kování a franského denáru Karla Holého ražného v letech 845–850. Menší počet keramických nálezů z 2. pol. 11. – 12. stol. (*o. c.*, obr. 20: 4, 5) omezujících se na vnější předhradí lze sotva spojit s existencí hradu. Sakrální stavba v lokalitě není doložena.

15. Praha-Vinoř. Z pravěku je zastoupeno halštatské období. Opevnění hradiště dosud nebylo zkoumáno, při jeho datování jsme proto odkázáni pouze na doklady raně středověkého osídlení, které pocházejí z povrchových průzkumů. Díky sběrům J. Kudrnáče (1964) a zejména J. Richterové (1997) bylo získáno nejméně 864 keramických zlomků, z nichž 91 bylo publikováno. O počátku osídlení nejpozději ve 2. třetině 10. stol. svědčí výskyt zlomků s hřebenovou výzdobou, mezi nimiž je zastoupena archaická keramika s kalichovitými okraji (*Richterová 1997*, obr. 2: první zl. zleva v kolonce „střed“) a typologicky ještě starší zlomek s okrajem a hřebenovou výzdobou (*Kudrnáč 1964*, obr. 72 vpravo), který má analogie v prvním sídlištním horizontu v Budči – Na Kašně (srov. *Bartošková 1997*, obr. 16: 4); nelze však vyloučit, že posledně uvedená keramika se vyráběla i v době výskytu kalichovitých okrajů. Podle J. Richterové mezi všemi nálezy „měly největší hustotu především kalichovité okraje“, z čehož lze usoudit, že těžiště osídlení (možná také existence hradu) spadalo rámcově do 2. třetiny 10. – 1. pol. 11. stol. (o výskytu pokročilých variant svědčí výzdoba nehtovými vřepy; *Richterová 1997*, obr. 2: „střed“). Z mladšího období pocházejí zvonovité misky, které v Pražské kotlině nastoupily snad již v 1. pol. 12. stol.,¹⁶ a zlomek hrnce z pozdní doby hradištní (*Kudrnáč 1964*, obr. 216: 5) Nepřímými doklady pro existenci blíže neznámého

¹⁶ Tyto tvary ještě nejsou zastoupeny v bohatém keramickém souboru z budečského hradiště, archeologizovaného před počátkem 12. stol. (*Bartošková 1999*), avšak obíhaly již v době výstavby románské hradby Pražského hradu v letech 1135–1185 (*Hrdlička 1997*, obr. 4: 48).

raně středověkého kostela na hradišti je nález zlomku románské dlaždice se stylizovanými trojlísty, pocházející ze sběru *V. Daněčka* (2005) v prostoru akropole a také opakovaně nacházené zlomky lidských kostí (*Daněček* 2005; *Kudrnáč* 1964), snad z přílehlého hřbitova, kde J. Richterová konstatuje „nápadnou řídkost sídlištních nálezů“.

16. Praha-Vyšehrad. V pravěku byla ostrožna osídlena v období kultury s nálevkovitými poháry, řivnáčské a v mladší době bronzové. Nejstarší písemné zmínky o hradišti se vztahují k počátku 11. stol. (*Sláma* 1988, 64). Podle numismatických pramenů se však na Vyšehradě nacházela mincovna již v 80. letech 10. stol. (*Petráň* 1998, 175–184). Nejpozději v této době proto musíme počítat s existencí hradu. Vlastní opevnění dosud nebylo bezpečně doloženo. Spodní interval datování hradiště vymezují nejstarší pozůstatky osídlení. Ze zhodnocení dnes již celé řady především keramických nálezů lze usoudit, že počátky raně středověkého osídlení pravděpodobně nesaňají hlouběji než do poslední třetiny 10. stol. (srov. pozn. 5). Nejstarší přímo doloženou sakrální stavbou je kapitulní chrám sv. Petra vybudovaný v 70. letech 11. stol. (*Sláma* 1988, 65). Prameny však naznačují existenci ještě staršího kostela sv. Jana Evangelisty již v 80. nebo 90. letech 10. stol., který měl podle zpráv ze 13. stol. vysvětit biskup Vojtěch (naposledy *Soukupová* 2005, 11); takové datování podporuje nápis IAH na nejstarších vyšehradských mincích (*Hásková* 1975, 114).

17. Pražský hrad. Z pravěku je doloženo osídlení v eneolitu a v době kultury knovízské. Podle písemných pramenů zde byl Bořivojem postaven kostel P. Marie, k čemuž pravděpodobně došlo v 80. letech 9. stol. (*Třeštík* 1997, 338). V případě této lokality – která předtím, než se stala sídlem Přemyslovců, mohla podle některých badatelů sloužit kultovním či shromažďovacím účelům – však není zcela samozřejmé, že stavba kostela na tomto místě automaticky dokládá existenci hradiště. Nejstarší dřevohlinitá hradba s čelní kamennou plentou vznikla podle dendrodat v r. 908–917 nebo bezprostředně poté (*Boháčová* 2001, 277). Těto hradbě předcházelo starší ohrazení v podobě příčného příkopu doprovázeného snad dřevěnou konstrukcí, jejíž existence však není bezpečně doložena. O fortifikační úloze tohoto útvaru se někdy pochybuje, zejména s ohledem na nevelké rozměry příkopu (*Třeštík* 1997, 341), jiní badatelé se k ní naopak přiklánějí (např. *Frolík – Smetánka* 1997, 51–52). V každém případě nemalý počet sídlištních nálezů z 2. pol. 9. stol., které se nepochybně překrývají s dobou existence tohoto prvotního ohrazení, nenasvědčuje úvahám D. Třeštíka o výhradně symbolickém významu hradčanské ostrožny v této době. Připomeňme, že pravděpodobně rovněž Levý Hradec byl původně ohrazen pouze nehlubokým příkopem a jakousi dřevěnou stěnou (*Bartošková* 2003), a přesto o profánním využití této lokality nikdo nepochybuje. Malá hloubka příkopu sama o sobě není argumentem pro ryze symbolický význam ostrožny Pražského hradu před vybudováním dřevohlinité hradby. Souhrnně lze konstatovat, že Pražský hrad vznikl nejpozději za Spytihněva I. (895–915), pokud však přijmeme profánní funkci nejstaršího příkopu, pak by se jeho datování posunulo do staršího období.¹⁷ Nejstarší doklady raně středověkého osídlení v podobě četnějších keramických nálezů spadají do starší etapy střední doby hradištní (*Boháčová* 2001, 264).

18. Stará Boleslav. Z pravěkého období jsou známy pouze ojedinělé nálezy (*Boháčová* 2003a, 150, pozn. 8). Hradiště je v nejstarších písemných pramenech zmiňováno v souvislosti se zavražděním knížete Václava. Při výzkumu obvodového opevnění akropole na severní straně byla zjištěna stratigraficky nejstarší hradba ze dřeva a zeminy a s čelní opukovou plentou, jejíž datování se opírá o úvahu autorky výzkumu, že ostroh byl opevněn „v počáteční fázi [raně středověkého] osídlení“ lokality (*Boháčová* 2003b, 463). *I. Boháčová* (2003c, 472) klade „osídlení boleslavského ostrohu a nepřilíží časově vzdálené založení první fortifikace ... někde k přelomu 9. a 10. stol.“ Zánik raně středověkého opevnění (které prodělalo několik fází vývoje) náleží zřejmě až do doby po r. 1125, neboť za časů Kosmových ho prý bylo možné vidět; podle archeologických nálezů ho lze klást do průběhu 12. nebo 13. stol. (*Boháčová* 2003a, 165). Součástí hradu byl kostel sv. Kosmy a Damiána vybudovaný neznámo kdy před r. 935 (*Sláma* 1988, 53).

19. Tetín. V pravěku byla ostrožna osídlena v neolitu, eneolitu, pozdní době bronzové a laténské. Písemné prameny dokládají existenci raně středověkého hradu k r. 921, kdy se stal sídlem kněžny Ludmily. K r. 1088 se hlásí zmínka o tetínské provincii, jež je ale některými badateli zpochybňována (s lit. *Sláma* 1988, 60, pozn. 130). V r. 1288 je v Tetíně doloženo sídlo královského lovcího (souhrnně *Sláma* 1988, 59–60), které se však v této době nacházelo spíše již na gotickém hradě, mimo areál hradiště. Raně středověké opevnění bylo zkoumáno na několika místech. Příčnou hradbou akropole prozkoumal *J. Kudrnáč* (1951), který zjistil vápencovou čelní plentu,

¹⁷ O datování této etapy do doby již kolem poloviny 9. stol. uvažují *J. Frolík – Z. Smetánka* (1997, 77). K tomu se staví kriticky *I. Boháčová* (2001, 281), naznačující mladší datování.

zadní dřevěnou stěnu a nasypané těleso mezi nimi. Hradba stála na tmavé vrstvě obsahující raně středověkou keramiku, z níž byl vyobrazen bohužel jen jeden zlomek (o. c., obr. 219), který lze zařadit do doby středohradištní (rámcově do 9. stol.). Ve vrstvě na vnitřní straně hradby, vzniklé v době její existence, byla nalezena další keramika a z ní zveřejněn opět jediný zlomek (o. c., obr. 221) srovnatelný s keramikou z prvního sídlištního horizontu Budeč – Na Kašně. Další výzkum opevnění, tentokrát chránící jižní obvod vnějšího předhradí, uskutečnila N. Profantová (1997), která zjistila část tělesa hradby (čelní plenta objevena nebyla). Dovnitř opevněného areálu probíhala směrem od této hradby sídlištní vrstva (č. 12) zpevněná na povrchu valouny, z čehož badatelka usuzuje, že byla uložena teprve v době existence hradby. A protože keramika z této vrstvy (o. c., obr. 3: B) časově spadá podle názoru této badatelky před keramikou známou z prvního horizontu v Budči – Na Kašně (o. c., 324), vzniklo prý vnější tetínské předhradí již v 9. století. Je však otázkou, zda pouhé dva vyobrazené zlomky představují pro takové datování spolehlivé svědectví.¹⁸ Při dalším výzkumu patrně těžší vrstvy (pouze několik desítek metrů východněji) zjistil M. Lutovský, že se v ní nacházejí také střepy (Lutovský 2006, obr. 6: 1), které bychom mohli přirovnat k nálezům z prvního horizontu Budeč – Na Kašně, a tedy rámcově datovat spíše až do poslední čtvrtiny 9. až 1. třetiny 10. století. Podle řezu publikovaného N. Profantovou (1997, obr. 3: A) se navíc zdá, že vrstva 12 by mohla být stratigraficky starší než vybudování hradby¹⁹ a že nálezy z ní poskytují pro datování opevnění pouze *terminus post quem*. Doba vzniku hradiště tudíž zatím zůstává blíže neurčená. Příčná hradba akropole a opevnění vnějšího předhradí však sotva vznikly dříve než ve 2. pol. 9. století. Ani dobu zániku hradiště nelze zatím blíže stanovit; úvaha J. Slámy (1988, 60) o poklesu významu Tetína v 11. a 12. stol. zůstává jen hypotézou. Nejstarším dokladem raně středověkého osídlení ostrožny by mohly být dvě ostruhy s dovnitř zahnutými háčky vyrobené zhruba na přelomu 8. a 9. stol. (Profantová 1997, 323). Avšak doba jejich uložení ani místo nálezů nejsou známy a z takto časného období dosud chybějí v lokalitě keramické nálezy. Osídlení lokality ve 12. stol. nasvědčují esovitě záušnice velkých průměrů z hrobů u kostela sv. Kateřiny a snad také keramika v jejich záspěch (Kudrnáč 1951, 323). Prvým bezpečným dokladem pro přítomnost sakrální stavby na hradišti je Kristiánův údaj o vystavění kostela sv. Michala kněžnou Drahomírou nad Ludmiliným hrobem, tj. mezi lety 921–925. Jako nepřímý doklad pro existenci kostela již předtím se někdy přijímá údaj legendistů o mši sloužené knězem Pavlem pro kněžnu Ludmilu (Sláma 1988, 61–62; kriticky Sommer 2001, 101).

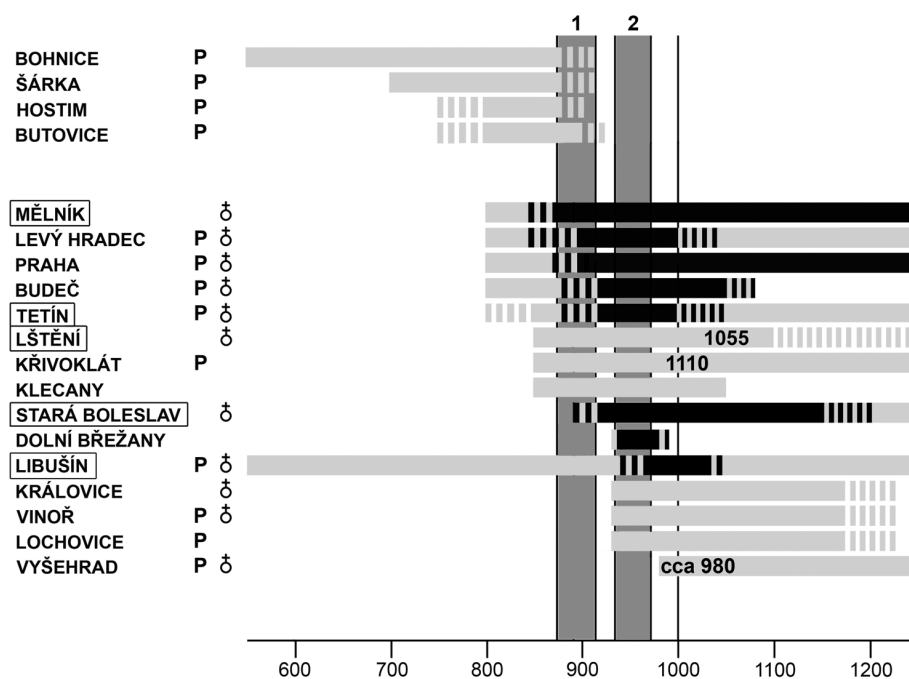
Poznatky o datování uvedených lokalit jsou shrnuty na obr. 3. Ukazuje se jako nezbytné důsledně odlišovat datování hradeb (a tedy vlastních hradů) od raně středověkých sídlištních pozůstatků, které často předcházely vznik opevněných útvarů, nebo naopak následovaly po jejich zániku, v obou případech až o několik století. Pozoruhodná otázka, která zde vyvstává, je funkce a charakter těchto lokalit v dobách, kdy nebyly opevněny. V této souvislosti dodejme, že na 13 z celkových 19 poloh zaznamenáváme pozůstatky přítomnosti člověka již v pravěku, přitom ne vždy v podobě trvalých forem osídlení.²⁰ Protože všechny lokality nacházíme ve vyvýšených nebo jinak strategicky situovaných polohách, v jejichž blízkosti dodnes vedou nebo do doby poměrně nedávné vedly důležité pozemní a vodní komunikace, lze si představit, že plnily nějaké úlohy vázané na někdejší komunikační síť. Konkrétní opory však postrádáme.

Hlavní pozornost ale v tomto textu náleží hradům. Na základě výše vymezené chronologie keramiky a poznatků dosavadních terénních výzkumů lze předložit následující schéma vývoje v centrální části Čech. Do nejstarší skupiny hradů můžeme zařadit Bohnice, Butovice, Šárku, Hostim (obr. 3), možná také Mělník a snad i Levý Hradec, jejichž vznik hlouběji před koncem 9. stol. nelze zcela vyloučit. S výjimkou dvou posledně jmenovaných bohužel zatím ani na jediném hradě nedokážeme stanovit dobu vzniku ani zániku fortifikací, neboť výzkumy valů, i když byly ve všech případech usku-
tečněny, nedospěly k jednoznačným zjištěním. Provedené sondáže však dokládají, že hradby v těchto

¹⁸ Přestože uvedené zlomky nemají srovnání s nálezy v prvním horizontu Budeč – Na Kašně, jejich výrobu na konci 9. stol. nebo v průběhu 10. stol. nelze vyloučit.

¹⁹ Na řezu zaujme především absence povrchové úpravy z valounků v místě, kde vrstvu 12 překrývá těleso hradby. Z toho usuzují, že zatímco valounový povrch vznikl po vybudování hradby, vrstva 12 je spíše staršího původu.

²⁰ Příkladem pravděpodobně nesoustavné přítomnosti člověka v některých těchto lokalitách jsou nepříliš početné nálezy keramiky z doby bronzové a železné na libušínském hradišti, kde poměrně rozsáhlý výzkum nezachytil žádný objekt z tohoto období (Varadzin – Venclová 2006).

Obr. 3. Datování raně středověkých hradíšť v jádru Čech; lokality jsou seřazeny od nejstarších po nejmladší podle doby vzniku opevnění nebo počátku osídlení. Vodorovný pruh světlý: datování osídlení lokality; vodorovný pruh černý: datování opevnění; svislý pruh 1: doba vlády Bořivoje I. (872–888?), Svatopluka (888?–894) a Spytihněva I. (894–915); svislý pruh 2: doba vlády Boleslava I. (935–972). Jméno lokality v rámečku: obvodová hradíště domény podle J. Slámy. Vyznačena přítomnost kostela a pravěkého osídlení (P).

Fig. 3. Dating of early medieval strongholds in the centre of Bohemia; the sites are listed from the oldest to the youngest according to the origin of fortifications or the beginning of settlement. Light horizontal stripe: dating of settlement at site; black horizontal stripe: dating of fortifications; vertical stripe 1: reign of Bořivoj I (872–888?), Svatopluk (888?–894) and Spytihněv (894–915); stripe 2: reign of Boleslav I (935–972). Name of site in frame: perimeter stronghold presumed by J. Sláma. Indicated presence of church and prehistoric settlement (P).

lokalitách pocházejí z raného středověku, případně, pokud vznikly v pravěku (vyloučit to nelze v případě Bohnic), byly jejich zbytky v raném středověku pro fortifikační účely adaptovány. Bližší chronologické určení těchto hradíšť poskytují zatím jen sídlištní movité nálezy, z nichž nejmladší ukazují s větší či menší jistotou, že uvedené hrady byly opuštěny *nejpozději* v době mezi poslední čtvrtinou 9. a I. třetinou 10. století.²¹ Nutno ale zároveň přiznat, že statistická spolehlivost souborů, která je v tomto případě nezbytným předpokladem, není v případě Hostimi a Butovic dostatečná. Za současného stavu výzkumu proto mohou mít zobecňující závěry jen podmíněnou platnost, nicméně opuštění uvedených hradů v jednotném a zároveň poměrně úzkém období okolo přelomu 9. a 10. stol. je natolik nápadné, že ho můžeme považovat za indicii pronikavých změn mocenské situace v centrální části Čech.

²¹ Kalichovité okraje v těchto lokalitách takřka nenacházíme a v případě, že disponujeme početnými soubory keramických nálezů, projevuje se v nich vyznívání osídlení v průběhu výskytu keramiky srovnatelné s nálezy v prvním sídlištním horizontu Budeč – Na Kašně, tedy právě v poslední čtvrtině 9. – I. třetině 10. století.

Druhou skupinu tvoří hradiště Praha, Budeč, Stará Boleslav a Tetín, vybudovaná zhruba ve 2. pol. 9. stol. až 1. třetině 10. století. Jejich datování můžeme na rozdíl od první skupiny podpořit písemnými prameny, které na všech těchto hradech dokládají přítomnost Přemyslovců nejpozději v 1. třetině 10. století. Proto je můžeme označit za opěrné body přemyslovské moci, čili rodové domény. Právě s jejich vznikem zřejmě souviselo opuštění předchozí skupiny lokalit. Zahájení „přemyslovské éry“ přežil pouze Mělník a Levý Hradec (pokud ovšem nevznikl až v této době), ovšem o příčinách lze jen spekulovat: v případě Levého Hradce připadá v úvahu hypotéza K. Gutha o dávném přemyslovském rodovém sídle (Bořivoj zde podle hagiografických pramenů postavil kostel dříve než na Pražském hradě), u Mělníka zase alternativa, že zde sídlil Bořivojův tchán.

Do třetí skupiny hradišť můžeme zařadit Dolní Břežany, Libušín, Královice, Vinoř a – s velkou rezervou – Lochovice. Opevnění v těchto lokalitách nemohlo vzniknout podle svědectví v současnosti známých hmotných pramenů o mnoho dříve než v době výroby keramiky s kalichovitými okraji, tedy pravděpodobně až za vlády Boleslava I., nebo později. Tedy v době, kdy podle představ některých badatelů přemyslovská vláda značně přesáhla obvod původní rodové domény (např. *Sláma 1988*, 80; *Třeštlík 1997*, 437; *Žemlička 1997*, 36). Toto datování můžeme prokázat pouze u dvou lokalit na základě výzkumu opevnění (Dolní Břežany, Libušín), v ostatních případech jsme nuceni vycházet z nálezů získaných povrchovými sběry, mezi nimiž tvoří zatím nejstarší prokazatelnou složku archaické formy kalichovitých okrajů. Hradby této skupiny se vyznačují i tím, že žádný z nich nevystupuje v hagiografických dílech, což také může podporovat jejich zařazení do doby po smrti sv. Václava. Dodejme, že z pohledu jejich umístění, velikosti, členění a – je-li známa – použité konstrukce opevnění se (s výjimkou jednodílného hradu v Dolních Břežanech) nijak zvlášť neodlišují od hradů předchozí skupiny. Jaké byly důvody jejich založení? Přijmeme-li představu, že takřka bezprostředně po svém nastoupení na knížecí stolec zahájil Boleslav I. expanzi do okolních knížectví (v r. 936 byl podle Widukindova údaje napaden *vicinius subregulus*), pak jako jeden z podnětů se nabízí snaha o pevnější uchopení rodové domény, o které se expanze nepochybně opírala. Je možné, že vznik D. Břežan a Libušína byl součástí téhož plánu, kvůli kterému došlo k přestavbě a zesílení hradeb na Budči a ve Staré Boleslavi, spadající na základě datování keramiky právě do 2. třetiny 10. století (*Bartošková v tisku*; *Boháčová 2003*, 453; *2003a*, 162). Zbývající hradby třetí skupiny (Královice, Vinoř, Lochovice) také mohly vzniknout za vlády Boleslava I., jak to připouštějí povrchové nálezy, avšak jejich opevnění dosud nebyla zkoumána. V každém případě můžeme poznamenat, že dosud tradované datování Královic a Vinoře teprve do 11. stol. (*Richterová 1997*, 531) se opírá o dnes již antikvovanou chronologii keramiky s kalichovitými okraji.

Jediným hradem, o kterém můžeme na základě dosavadních poznatků prohlásit, že vznikl pravděpodobně až v průběhu 2. pol. 10. stol. (nejpozději v 80. letech, kdy se zde začaly razit mince), byl Vyšehrad, který sám reprezentuje čtvrtou a poslední skupinu ve vývoji opevněných center v jádru Čech.²² Důvody pro založení Vyšehradu byly však zřejmě specifické – s ohledem na blízkost k Pražskému hradu a přítomnost mincovny je lze hledat spíše v ekonomickém a populačním rozmachu centrální české aglomerace.

Zánik některých hradů druhé a třetí skupiny nastal již v 11. století. Nálezy naznačují, že hradby Libušína a Levého Hradce se začaly rozpadat zhruba v prvních dvou třetinách 11. stol. a v Budči nejpozději ve 2. polovině téhož věku. Na založení kapituly ve Staré Boleslavi kolem poloviny 11. stol., spojené se štědrými donacemi majetků, lze rovněž pohlížet jako na projev snižujícího se knížecího zájmu o tamější centrum. Je pravděpodobné, že tato redukce souvisela s reorganizací správní struktury přemyslovských Čech v 1. pol. 11. stol. a budováním odlišně koncipované hradské sítě (*Sláma 1988*, 84).

Uvedené poznatky se dotýkají rovněž teorie přemyslovské domény publikované v 70.–80. letech 20. stol. J. Slámou, věnujme jí tedy na závěr několik diskusních poznámek. O existenci přemyslovského knížectví v centrální části Čech není v tomto příspěvku sporu (srov. pozn. 2), jde ovšem o to, jakým způsobem jej lze prostorově identifikovat. V době před nastoupením Boleslava I. na knížecí stolec jsou Přemyslovci doloženi na Pražském hradě, v Levém Hradci, Budči, Tetíně a Staré Boleslavi.

²² Ze stručného nástinu vynechávám kvůli omezenému stavu poznání Lštění, Křivoklát a Klecany.

Je ale zřejmé, že doménu nemůžeme s jednoznačností prostorově omezit pouze na tyto hrady, protože zachované písemné prameny, zaměřené jen na některé úryvky ze života vybraných příslušníků dynastie, vypovídají o skutečném rozsahu prvotního přemyslovského knížectví velmi málo. Určitou představu poskytují o východní hranici domény, a to až v době Václavově (spor s kouřimským knížetem), zatímco při vymezení obvodu zejména na jižní, západní a severozápadní straně jsme odkázáni pouze na archeologické doklady, a s nimi i na otázku výpovědních možností hmotných pramenů.

J. Sláma (např. 1977, 70–75; 1983; 1987; 1988, 71–80) předpokládá, že ze souboru téměř dvaceti raně středověkých hradišť v centrální části středních Čech (*obr. 1*), je možné vyčlenit určitou skupinu lokalit a ztotožnit je s opěrnými body domény před nastoupením Boleslava I. na trůn. Do této soustavy zařadil celkem pět hradišť, podle autora obvodových – Mělník, Stará Boleslav, Lštění, Tetín a Libušín, protože se podle něho vyznačují zejména těmito společnými znaky: (1) Nacházejí se v pravidelné vzdálenosti 26–34 km od centrálně umístěné Prahy, kolem níž vytvářejí jakýsi pětiúhelník (*obr. 1*). (2) Leží na okraji sídelních enkláv, a přitom poblíž nadregionálních cest vycházejících paprscitě z Prahy. (Již tyto prvé dva body prý postačují k domněnce o společné příčině jejich vzniku: Sláma 1977, 71, pozn. 7). (3) Založení všech těchto hradů spadá do doby před zavražděním knížete Václava a (4) na hradech uvnitř takto vymezeného území se koncentrují nejstarší české kostely.²³ Celkový obraz domény (s centrem v Praze) byl v této teorii doplněn ještě o dvě opevněná centra v Budči a Levém Hradci nacházející se uvnitř prstence obvodových hradů. Protože obě lokality byly podle poznatků dostupných v 80. letech považovány za starší než ostatní, byly vnímány jako pozůstatek předchozího vývoje (Budeč byla tehdy označena za nepřemyslovský hrad dobytý Sptyihněvem, u Levého Hradce se využila starší myšlenka o původním přemyslovském rodovém sídle). Podle J. Slámy (1988, 79) se vytvoření domény hlásí k přelomu 9. a 10. stol., s největší pravděpodobností do Sptyihněvovy vlády (895–915).

Tato teorie je z metodického hlediska pozoruhodná zejména tím, jak důmyslně se dokázala vyrovnat s nedostatečným stavem archeologických poznatků a velmi skrovnými údaji písemných pramenů. Je to zřejmě tím, že jednotlivé indicie použité v její prospěch se o sebe vzájemně opírají a společně zvyšují zdání přesvědčivosti. Pokud je ale hodnotíme odděleně, působí celá konstrukce méně jednoznačně: (1) Prostorové vymezení patrimonie na základě pravidelné vzdálenosti kolem Prahy nelze považovat za nic víc než jen nahlas vyslovenou domněnku. (2) Výskyt hradišť na okraji sídelních komor a jejich vazba na komunikace propojující Prahu s okolím rovněž nemůže být nosným kritériem, protože v takové poloze se nachází celá řada dalších lokalit v Čechách, aniž by to pro vysvětlení jejich vzniku vždy něco znamenalo. (3) Ani jednotné datování údajných obvodových hradů nejpozději do první třetiny 10. stol. nemusí ve všech případech platit, neboť je zpochybněno předatováním vzniku Libušína až do období vlády Boleslava I. nebo později. Připomeňme si v této souvislosti, že přemyslovské vlastnictví Mělníka a založení hradu Lštění (doloženého poprvé k r. 1055) již v době před zavražděním knížete Václava jsou pouhé předpoklady bez opor v pramenech. (4) Pokud jde o argumentaci na základě přítomnosti kostelů na domnělých obvodových hradech, opírá se pouze o dvě lokality z pěti, na nichž lze tyto stavby doložit již před zahájením Boleslavovy vlády (Tetín, Stará Boleslav). Stáří kostelů ze zbývajících tří lokalit je nedořešenou otázkou, přičemž v Libušíně (přijmeme-li mladší datování tamějšího hradu) pravděpodobně nevznikl dříve než v době Boleslava I., pro níž ale existence kostela už přestává plnit úlohu kritéria pro vymezení původního přemyslovského knížectví. Dále využil J. Sláma pro identifikaci hradů domény *nepřítomnost* kostela v tom smyslu, že každý hrad, který v inkriminovaném období neměl kostel, nelze považovat za přemyslovský. Tento postup by byl oprávněný pouze v případě, že uvěříme údají První staroslověnské legendy, podle níž se za života sv. Václava nacházely kostely na všech přemyslovských hradech (Sláma 1986, 24). Můžeme ale z tohoto údaje spolehlivě vycházet? Ostatní legendy, včetně těch, které byly sepsány dříve, ho neobsahují a stáří zmíněné legendy není ještě důvodem pro bezvýhradné přijetí všech v ní obsažených informací.

²³ Využívá se zde poznatek odvozený z písemných pramenů o úzkém sejetí christianizace s uchopením politické moci prvými historicky známými Přemyslovci.

Dosud aktuální konstrukce operuje s předpokladem, který je ve svém důsledku dosti závažný, že doména byla vymezena hrady umístěnými v pravidelné vzdálenosti od svého centra, a měla tudíž příbližně pravidelný obvod, který stačí už jenom najít. Ponechme stranou otázku, jestli se v představě, jakým způsobem se v 10. stol. uplatňovala vláda ve vztahu k územní celistvosti, neprojevují spíše geopolitické představy odvozené ze studia mladších období. Ovšem můžeme si představit a rozhodně nelze vyloučit, že nejstarší přemyslovské panství sestávalo z aditivně připojených sídlištních enkláv různé velikosti nebo z území lineárně probíhajících podél důležitých komunikací, podobně jako se to předpokládá u Boleslavova panství, které se podle Ibrahima ibn Jakúba rozprostíralo od Prahy po Krakov. Doména by pak ve skutečnosti měla menší, nebo naopak mnohem větší rozsah, než jaký byl dosud uvažován, dokonce mohla překračovat J. Slámou vymezenou oblast na obr. 1. Pokud přijmeme tuto alternativu, potom do úvah o vymezení obvodu patrimonium můžeme teoreticky zapojit i jiná (středo)česká hradiště, čemuž dosavadní teorie *a priori* brání. Zároveň lze připustit, že obvod tohoto území nebyl pevně fixován. Těto alternativě neodporuje datování středočeských hradišť, naznačující jejich vznik v postupném sledu. Každopádně teze, že podoba domény byla stanovena za jediného panovníka (ať už Spytihněva, nebo kohokoliv jiného), je pouhou domněnkou. Pokusy o nějaké jednoduché řešení se ještě zkomplikují ve chvíli, když připustíme, že mladší hrady domény nemusely vznikat jenom na jejím obvodu, ale že byly budovány také uvnitř. Bylo by proto chybou vyvozovat například ze vzniku Libušína teprve za vlády Boleslava I., že v předchozí době se obvod domény nacházel blíže k Praze (a označit za hraniční hrad třeba Budeč).

Jak už uvedeno, dosavadní teorie je konstrukcí založenou na kombinaci výše uvedených indicií. Ve chvíli, kdy některé z nich zpochybníme, začne se rozpadat. Jak by mohla být udržitelná, pokud zpochybníme prostorovou pravidelnost věnce hradů kolem Prahy? Sotva, protože pak by bylo možné zařadit do domény jakýkoliv hrad se sakrální stavbou, jehož datování se alespoň částečně překrývá s vládou Spytihněva, Vratislava nebo Václava. V takovém případě by sem patřil např. Dřevíč s kostelem nebo třeba (pokud to záměrně přeženu) vzdálený objekt ve Štítarech, rovněž s kostelem.²⁴ A co se stane, jestliže neuvěříme již zmíněnému údaji v První staroslověnské legendě, z kterého J. Sláma *de facto* vyvodil (rozumím-li tomu správně), že každý hrad, který neměl kostel, nepatřil do Václavovy domény? Repertoár potenciálních přemyslovských hradů by se ještě rozšířil.

Všechny výše uvedené i jiné²⁵ výhrady lze samozřejmě odbyť poukazem, že ačkoliv současnou představu o podobě domény nepodporují, nejsou s ní v přímém rozporu. To však sotva postačuje k jejímu bezvýhradnému přijetí. Tím spíše, že otázka prvotního přemyslovského knížectví – ať už se k diskusi o jeho konkrétní podobě stavíme v tuto chvíli jakýmkoliv způsobem – je součástí širšího problému studia vzniku raných států. Jsou to ale právě metodické otázky, na které jsme se v této poznámce zaměřili a kvůli kterým je podle mého názoru nutné vrátit se k teorii J. Slámy. Nelze pochybovat, že pokusy o aspoň částečné objasnění vývoje a funkce opevněných lokalit v Čechách, spjatých přímo nebo nepřímo s problematikou počátku přemyslovské vlády, a tudíž i se vznikem českého státu, se dnes neobejdou bez rozvíjení cílených systematických terénních výzkumů. O českých raně středověkých hradech, zejména o datování opevnění a stáří případných kostelů, toho zkrátka dosud víme příliš málo. Doufejme proto, že i české archeologii se jednou podaří uskutečnit podobně zamýšlený terénní projekt, jaký byl realizován na nejstarších piastovských hradech v Polsku (srov. *Kurnatowska 2000*).

Text je kapitolou doktorské práce obhájené na FF UK.

²⁴ Případná námitka, že neznáme stáří těchto kostelů, se ovšem vztahuje i na kostely ve Lštění a Mělníku.

²⁵ Revizní zpracování výzkumů budečského opevnění, publikované v nedávné době, posunulo vznik tohoto hradu z dříve předpokládaného počátku 9. stol. do posledních dvou desetiletí 9. stol. nebo počátku 10. stol. (*Bartošková 2004*, 783–786; *Bartošková – Štefan 2006*, 728). Tím pochopitelně došlo k obměně jeho historického výkladu (srov. návrh *J. Slámy 2005*, 54).

Prameny a literatura

- Bartošková, A.* 1997: Keramický soubor z počátků raně středověkého osídlení budečského předhradí, *Památky archeologické* 88, 111–141.
- 1997a: Rekapitulace archeologického výzkumu Budče, *Archeologické rozhledy* 49, 41–55.
- 1998: Vyhodnocení keramiky ze stratigraficky nejstarších poloh na Vyšehradě, *Památky archeologické* 89, 365–387.
- 1999: Zánikový horizont budečské akropole (ke chronologii raně středověké keramiky), *Archeologické rozhledy* 51, 726–739.
- 2003: K interpretaci vnějšího valu na Levém Hradci, *Archeologické rozhledy* 55, 618–624.
- 2003a: Revizní analýza archeologické situace u rotundy sv. Petra a Pavla na Budči, *Památky archeologické* 94, 183–218.
- 2004: K vývoji vnitřního opevnění na Budči, *Archeologické rozhledy* 56, 763–797.
- *v tisku*: Raně středověké opevnění vnějšího areálu hradiště Budeč, *Památky archeologické*.
- Bartošková, A. – Štefan, I.* 2006: Raně středověká Budeč – pramenná základna a bilance poznatků (K problematice funkcí centrální lokality), *Archeologické rozhledy* 58, 724–757.
- Benková, I. – Čtverák, V. – Lutovský, M.* 1997: Několik poznámek k hradišti „Kozel“ u Hostimi, okr. Beroun, *Archeologie ve středních Čechách* 1, 311–321.
- Boháčková, I.* 2001: Pražský hrad a jeho nejstarší opevňovací systémy. In: *Mediaevalia archaeologica* 3, Praha, 179–301.
- 2003: Keramika. In: I. Boháčková ed., *Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku. Mediaevalia archaeologica* 5, Praha, 393–394, 397–458.
- 2003a: Opevnění. In: I. Boháčková ed., *Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku. Mediaevalia archaeologica* 5, Praha, 133–173.
- 2003b: Topografie a základní horizonty vývoje raně středověké Staré Boleslavi. In: I. Boháčková ed., *Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku. Mediaevalia archaeologica* 5, Praha, 459–470.
- 2003c: Stará Boleslav v raně středověkém přemyslovském státě. In: I. Boháčková ed., *Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku. Mediaevalia archaeologica* 5, Praha, 471–478.
- Boháčková, I. – Čiháková, J.* 1994: Gegenwärtiger Stand des Entwicklungsschemas der Prager frühmittelalterlichen Keramik aus den ältesten Entwicklungsphasen der Prager Burg und ihren Suburbium auf dem linken Moldau-Ufer. In: Č. Staňa Hrsg., *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Internationale Tagungen in Mikulčice* 1, Brno, 173–179.
- Čiháková, J.* 1984: Pražská keramika 11.–13. století. In: H. Ječný et al., *Praha v raném středověku. Jeden ze současných pohledů na vývoj přemyslovského města, Archaeologica Pragensia* 5, 257–262.
- 2002: K dosavadnímu stavu poznání raně středověké Malé Strany, *Archeologické rozhledy* 54, 738–752.
- Čiháková, J. – Dobrý, J.* 1999: Dendrochronologie v pražském suburbium, *Archeologie ve středních Čechách* 3, 337–352.
- Čtverák, V. – Lutovský, M.* 1999: Raně středověké hradiště v poloze „Hradištěátko“ u Dolních Břežan, okr. Praha-západ, *Archeologie ve středních Čechách* 3, 407–440.
- Daněček, V.* 2005: Indicie podoby vnitřní plochy raně středověkého hradiště v Praze-Vinoři, *Archeologie ve středních Čechách* 9, 561–567.
- Durdík, T.* 1978: Archeologie k počátkům a podobě přemyslovského Křivoklátu, *Archeologické rozhledy* 30, 304–320, 357–360.
- Frolík, J. – Smetánka, Z.* 1997: *Archeologie na Pražském hradě*. Praha.
- Hásková, J.* 1975: Vyšehradská mincovna na přelomu 10. a 11. století, *Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historie*, 29, 105–160.
- Hrdlička, L.* 1997: K výpovědi stratigrafického vývoje Pražského hradu, *Archeologické rozhledy* 49, 649–662.
- Kudrnáč, J.* 1951: Výzkum slovanského hradiště Tetína, *Archeologické rozhledy* 3, 320–324.
- 1964: Průzkum vínořského hradiště u Prahy, *Archeologické rozhledy* 16, 214–219.
- 1965: Hradiště u Královic, *Archeologické rozhledy* 17, 43–47.
- Kurnatowska, Z.* 2000: Herrschaftszentren und Herrschaftsorganisation. In: A. Wiczorek – H.-M. Hainz Hrsg., *Europas Mitte um 1000, Stuttgart*, 458–463.
- Kypta, J. – Marethová, B. – Neustupný, Z.* 2008: K počátkům hradu Křivoklátu (výsledky archeologického výzkumu tzv. Dolního hradu v letech 2004–2006), *Průzkumy památek XV/2*, 39–68.
- Lutovský, M.* 1998: *Bratrovrah a tvůrce státu. Život a doba knížete Boleslava I.* Praha.

- Lutovský, M. 2006: K počátkům Tetína, *Archeologie ve středních Čechách* 10, 845–852.
- Lutovský, M. – Matoušek, V. – Stolz, D. 2002: Lochovice v raném středověku: hradiště a podhradí, *Archeologie ve středních Čechách* 6, 499–515.
- Lutovský, M. – Miličák, J. 2000: Raně středověké nálezy z hradiště v Praze-Butovicích ve sbírkách Národního muzea, *Archaeologica Pragensia* 15, 101–107.
- Martinec, V. 1970: Raně středověké hradiště u Klecany, *Archeologické rozhledy* 12, 307–318.
- Mašek, N. 1965: Problém opevnění slovanského hradiště a nálezy keramiky pražského typu na Zámkách u Bohnic, *Archeologické rozhledy* 17, 182–193.
- 1970: Nové poznatky z výzkumu na hradišti v Praze-Butovicích, *Archeologické rozhledy* 22, 272–285.
- Meduna, P. 2003: Nejstarší raně středověké opevnění v areálu Mělníka, *Archeologické rozhledy* 55, 378–385.
- Nechvátal, B. 2004: Kapitulu chrám sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. *Archeologický výzkum*. Praha.
- Neustupný, Z. 2008: Frühmittelalterliche Burgwälle im Prager Becken in Bezug auf die Entwicklung und Struktur der Besiedlung. In: L. Poláček Hrsg., *Das wirtschaftliche Hinterland der frühmittelalterlichen Zentren. Internationale Tagungen in Mikulčice VI*, Brno, 153–164.
- Petráň, Z. 1998: První české mince. Praha.
- Piř, J. L. 1906–1908: Lštění, *Památky archeologické a místopisné* 22, 265–272.
- Profantová, N. 1996: Slovanské osídlení hradiště Bohnice-Zámka a jeho zázemí, *Archaeologica Pragensia* 12, 65–140.
- 1997: Příspěvek k poznání předhradí Tetína, okr. Beroun, *Archeologie ve středních Čechách* 1, 323–332.
- 1999: Zum gegenwärtigen Erkenntnisstand der frühmittelalterlichen Besiedlung des Burgwalls Šárka (Gem. Dolní Liboc, Prag 6), *Památky archeologické* 90, 65–106.
- 2008: Muži a ženy na raně středověkých pohřebištích v Klecanech (podle poznatků archeologie a antropologie). In: *Acta archaeologica Opaviensia* 3, Opava, 129–142.
- *v tisku*: New evidence concerning dating, importance and hinterland of Early Medieval hillfort of Klecany, district Prague-East. In: J. Macháček Hrsg., *Praktische Funktion, gesellschaftliche Bedeutung und symbolischer Sinn der frühgeschichtlichen Zentralorte in Mitteleuropa*, Bonn.
- Profantová, N. – Nechvátal, B. 1994: The Hillfort at Šárka. In: 25 years of archaeological research in Bohemia. *Památky archeologické – Suppl. 1*, Praha, 148–152.
- Richterová, J. 1985: Pražská hradiště v mladší a pozdní době hradištní, *Archaeologia historica* 10, 181–188.
- 1997: Povrchový průzkum raně středověkých hradišť v Praze-Vinoři a Královicích. In: *Život v archeologii středověku*, Praha, 525–534.
- Sklenář, K. 1966: Vlastivědné muzeum v Mělníku. *Katalog pravěké sbírky. Zprávy Československé společnosti archeologické – Supplément 2*. Praha.
- 1982: Pravěké nálezy na Mělnicku a Kralupsku. Mělník.
- Sláma, J. 1977: Poznámky k problému historického významu některých raně středověkých hradišť ve středních Čechách, *Archeologické rozhledy* 29, 60–79.
- 1983: Přínos archeologie k poznání počátků přemyslovského státu, *Sborník Národního muzea v Praze, řada A – historie sv. 37*, 159–169.
- 1986: Střední Čechy v raném středověku II. Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu. *Praehistorica* 11. Praha.
- 1987: K počátkům hradské organizace v Čechách. In: *Typologie raně feudálních slovanských států*, Praha, 175–188.
- 1988: Střední Čechy v raném středověku III. Archeologie o počátcích přemyslovského státu. *Praehistorica* 14. Praha.
- 2005: Budeč v době vlády prvních přemyslovských knížat. In: *Budeč 1100 let (905–2005)*. 1. *Archeologie a historie*, Kladno, 47–69.
- Sommer, P. 2001: Začátky křesťanství v Čechách. Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury. Praha.
- Soukupová, H. 2005: K problematice Vyšehradu, *Průzkumy památek XII/2*, 3–54.
- Stolz, D. – Mottl, J. – Profantová, N. 2006: Nález avarského kování na hradišti v Hostimí (okr. Beroun), *Archeologie ve středních Čechách* 10, 839–843.
- Šolle, M. 1948: Hostim. Ms. depon. in archiv ARÚ Praha, č. j. 3741/48.
- 1976: Záchranný výzkum na slovanském hradišti ve Lštění, okr. Benešov, *Archeologické rozhledy* 28, 320–322.
- Tomková, K. 1998: Die Stellung von Levý Hradec im Rahmen der mittelböhmisches Burgwälle. In: J. Henning – A. T. Ruttkay Hrsg., *Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa*, Bonn, 329–339.

- Tomková, K. 2001: Levý Hradec v zrcadle archeologických výzkumů 1. Castrum Pragense 4. Praha.
- 2009: Neuere Grabungen auf dem slawischen Burgwall Levý Hradec (Böhmen). In: F. Biermann et al. Hrsg., Siedlungsstrukturen und Burgen im westslawischen Raum. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 52, Langenweissbach, 77–82.
- Třešník, D. 1997: Počátky Přemyslovců. Praha.
- Turek, J. – Daněček, V. 2000: Nedestruktivní průzkum na hradišti v Praze-Butovicích, *Archaeologica Pragensia* 15, 89–99.
- Váňa, Z. 1973: Přemyslovský Libušín. Historie a pověst ve světle archeologického výzkumu. Památníky naší minulosti 7. Praha.
- Váňa, Z. – Kabát, J. 1971: Libušín. Výsledky výzkumu časně středověkého hradiště v letech 1949–52, 1956 a 1966, *Památky archeologické* 62, 179–309.
- Varadzin, L. 2004: Značky na dnech keramických nádob ve středověku. In: *Studia mediaevalia Pragensia* 5, Praha, 165–199.
- 2007: Vyhodnocení archeologického výzkumu v okolí rotundy sv. Martina na Vyšehradě. In: B. Nechvátal ed., *Královský Vyšehrad III*, Praha, 290–306.
- 2009: Bazilika sv. Vavřince na Vyšehradě. Zhodnocení dosavadních archeologických výzkumů v bazilice a jejím okolí. In: B. Nechvátal ed., *Rotunda sv. Martina a bazilika sv. Vavřince na Vyšehradě. Archeologický výzkum*, Praha, 302–399.
- v tisku: Libušínské hradiště. Hlavní poznatky z revizního zpracování výzkumů, *Památky archeologické*.
- Varadzin, L. – Venclová, N. 2006: Laténské a předlaténské nálezy z Libušína, *Pravěk NŘ* 16, 405–421.

On the development of strongholds in the heart of Bohemia in regard to the Přemyslid domain

The author reviews existing knowledge and, in particular, the dating of early medieval strongholds in the central part of Bohemia – i.e. the territory connected with the beginnings of the Přemyslid dynasty and the origins of the early Czech state. The results of the review are summarized in *fig. 3*. The individual sites can be divided into groups according to their period of origin, which can then be used to consider the political development of the studied territory. The new groupings only partially agree with existing research. The oldest group of strongholds – Bohnice, Šárka, Hostim and Butovice – can also be expanded to include Mělník and possibly even Levý Hradec. This class of fortified locations apparently became defunct in connection with the rise in power of the Přemyslid family in a period roughly between the reigns of Bořivoj (872–888?) and Spytihněv I (894–915). The only exceptions are Mělník and perhaps even Levý Hradec (it cannot be ruled out that the building of this last stronghold falls into the second group), which lasted into the following era. One possible explanation is a contemplated connection of both castles with the Přemyslid family. We have written sources documenting the presence of the oldest Přemyslids in the first third of the 10th century in the second group of castles – Prague Castle, Budeč, Tetín and Stará Boleslav. These strongholds can be tied to the creation of the oldest known Přemyslid domain, the existence of which was proven by J. Sláma in the 1970s and 1980s. The demise of the preceding strongholds is connected with this specific group of castles. The third group includes the castles of Dolní Břežany, Libušín, Vinoř, Královice and perhaps even Lochovice. Likely built, at the earliest, under Boleslav I (935–972) or even later, these sites are also distinguished by the fact that none of them appear in hagiographic sources. This supports their classification in the period following the death of St Wenceslaus (921–935). The author explains the building of several of the castles on a map that was already becoming crowded with similar structures as the need of Boleslav I to strengthen his economic and military standing as he sought to conquer the remaining parts of Bohemia. This hypothesis is also confirmed by the building of new and more massive fortifications at the older castles of Budeč and Stará Boleslav by this same leader. There is no substantial difference between the second and third group with respect to their location, size or position in the terrain (with the exception of Dolní Břežany). Vyšehrad,

founded near Prague Castle most likely by Boleslav II (972–999), is the only clear member of the fourth and final group. The castle was probably built in connection with the economic and population boom in the Prague agglomeration in the 10th century.

In his conclusion the author takes a critical stand toward J. Sláma's (e.g. *Sláma 1977*, 70–75; *1983*; *1987*; *1988*, 71–80) theory on the “Přemyslid domain” (*fig. 1*), a term designating the smaller political unit ruled by this dynasty up until the time that Boleslav I (935–972) became duke. Boleslav's expansion beyond these borders was accompanied by the subjugation of foreign “duchies” in the other areas of broadly contemporary Bohemia, culminating in the birth of the “early Czech state.” The existing theory assumes that from nearly twenty early medieval strongholds in the middle of central Bohemia a group that defined the perimeter of the Přemyslid domain prior to the ascent of Boleslav I can be identified. A total of five fortified sites were placed in this group: Mělník, Stará Boleslav, Lštění, Tetín and Libušín, all of which should share certain common features.

Despite the small amount of archaeological and written evidence, the prevailing theory has enjoyed broad acceptance. This could possibly be explained by the fact that the individual pieces of circumstantial evidence used to advance this theory are mutually supportive and hence, taken together, ostensibly bolster the strength of the argument. However, if we evaluate each piece of evidence on its own, the entire construction appears rather dubious: (1) The spatial demarcation of the domain on the basis of a regular distance around Prague cannot be regarded as anything more than mere conjecture. (2) The occurrence of strongholds on the outskirts of settled regions and their connection to roads linking Prague and the surrounding area cannot be a key criterion, since a great number of other sites in Bohemia are found in the same position without this explaining their origin in any way. (3) The uniform dating of the perimeter castles to the period from the end of the 9th century to the first third of the 10th century needn't be valid, as it is cast in doubt by the suggestion of moving the origin of Libušín to the rule of Boleslav I at the earliest, possibly even later. (4) We can only prove the existence of churches at two of the five perimeter castle locations prior to 935 (Tetín, Stará Boleslav).

This text does not challenge the existence of the actual domain but rather the method used for identification and spatial demarcation. The existing construction rests on the assumption that the domain had a more or less regular perimeter. However, the oldest Přemyslid duchy could have included additional connected settlement enclaves of various sizes or from the land running along important roads (similar to Boleslav's later *regnum* stretching between Prague and Cracow). In reality the domain could have been much smaller or even substantially larger than has been considered to date. On the theoretical level, the second possibility allows us to speculate on the affiliation of other (central) Bohemian castles to the domain. It can also not be ruled out that the perimeter of the Přemyslid domain changed continually. The dating of the castles, which indicates that they were built in a progressive succession, does not refute this possibility (*fig. 3*). In any case, the thesis that the form of the domain was established by a specific ruler (Spytihněv or by anyone else, as imagined by J. Sláma), is conjecture with a low probability in the author's opinion.

These reservations can naturally be brushed off by observing that while they do not support the theory of the Přemyslid domain, they don't contradict it either. This hardly suffices for their full acceptance. For now the only finding that truly clashes with this concept is the re-dating of Libušín to a later period. However, the main aim of these notes is to point out that the existing theory is not so trouble-free from an archaeological perspective that it should be taken as historical fact in collective works on early medieval Bohemia.

English by *David J. Gaul*